

www.artgeni.ge

ARTGENE

ზაფხული / SUMMER 2010 №1

This project is funded by the European Union
პროექტი დაფინანსებულია ევროკავშირის მიერ

დაიბადა შპს „სეზანე“
CEZANNE

რედაქტორი: თამარ მელიქიშვილი / ჟურნალისტი: ნუცა ერისთავი / დიზაინერი: ნია მშვიდობაძე / ფოტო: გიორგი ბარამიძე, მარია ლანევსკი, სოფი სითველი / თარგმანი: მარინა ქორელი. საავტორო უფლებები დაცულია. ჟურნალში გამოქვეყნებული მასალების გამოყენება რედაქციის ნებართვის გარეშე აკრძალულია. კვარტალური ჟურნალი არტ-გენი. Editor: Tamar Melikishvili / Journalist: Nutsa Eristavi / Designer: Nia Mshvidobadze / Photo: Giorgi Baramidze, Maria Lanevski, Sophie Sitwel, www.photography.ge / Translation: Marina Koreli / tel: +995 32 91 70 78, tamro@artgeni.ge, artgene@artgeni.ge, www.artgeni.ge

A woman with a red and white checkered headscarf and a red sweater is holding a large roll of paper. The background is dark and textured, possibly a stone wall. The text is overlaid on the right side of the image.

4. რელაქტორის წერილი
FROM THE EDITOR

6. ჯგუფი არტ-გენის ისტორია
ART-GENE HISTORY

8. არტ-გენი 2004-2010
ART-GENE
2004-2010

12. ქართული ხელნაწერები
GEORGIAN
MANUSCRIPTS

18. ფიქრები მამულზე
THOUGHTS ABOUT
THE MOTHERLAND

27. ღვაწლი ფილიმონ
ქორიძისა
FILIMON KORIDZE'S
VIRTUES

38. "მე შენს წინაპრებს სახეა
ვიცნობ" - ლუარსაბ ტოგონიძე
I KNOW YOUR ANCESTORS
IN FACE...

რელაქსორის წერილი

ამდენი ჭრელი და ხმაურიანი ჟურნალ-გაზეთების ფონზე, ძნელია თავი დაიმკვიდროს ჟურნალმა, რომელიც არა ცნობილი ადამიანებისა და სენსაციური ამბებით დააინტერესებს მკითხველს, არამედ იმ ხალხის ცხოვრებით, რომელნიც ყოველგვარი ხმაურის გარეშე ცხოვრობენ როგორც სჯერათ, აკეთებენ იმ საქმეს, რომელიც არ შეუძლიათ არ აკეთონ, აქვთ უნარი უყვარდეთ ისე, როგორც პირველად, ქმნიან ხელოვნებას არა იმიტომ, რომ იყვნენ ცნობილები, მათ უბრალოდ სხვანაირად არ შეუძლიათ, ცხოვრობენ თავიანთ სოფლებში, რადგან არც გული და არც ხელი ემორჩილებათ კარ-მიდამოს გამოსაკეტად, უყვართ თავისი მიწა, იმიტომ, რომ მას სულ სხვა სურნელი აქვს.

ბევრჯერ მიფიქრია ამ თემაზე, განსაკუთრებით “არტ-გენის” ექსპედიციების დროს, დიდხანს მიმყვება ხოლმე მათი ნათელი თვალები და მინასავით დამსკდარი ხელები _ ისინი დღემდე მღერიან წინაპრების ნამღერ სიმღერებს, ორნამენტით რთავენ საკარცხულებს და მთის კორტოხზე მამის აშენებულ სამჭედლოს არ აციებენ... ეს ყველაფერი მამას მოგონილ ზღაპარს მავონებს, რომელსაც ჩემ შვილებს უყვებოდა:

“ძველად დიდი ხნის წინ დედამინას მფარველობდა დოვლათის და ზნეობის, სამყაროს წონასწორობის ჭეშმარიტების ქალღმერთი “ია”;

და იყო დოვლათი, ზნეობა და მარადიულობა დედამინაზე.

მაგრამ:

მოვარდა ქვესკნელი და გაიტაცა ბედნიერების ქალღმერთი;

მხოლოდ მისი იდუმალი ხმაღა დარჩა დედამინაზე;

გადმოცემა ამბობს:

ეს ხმა იმ ადამიანს ჩაესმის _ ვინც თავის თავს ამ ქალღმერთის ძებნაში ხარჯავს;

“ჭეშმარიტება შენშია, რადგან მე მეძებ”.

ჩასჩურჩულებს მას “ია”.

ჩემთვის ეს ხალხი “იას” მაძიებელი რაინდები არიან, ისინი წარსულიდან მოდიან და დღესაც ცხოვრობენ ჩვენს გვერდით, ისინი ასე უვლიან საქართველოს.

ჩვენი შვიდწლიანი არსებობის განმავლობაში ბევრი საინტერესო მასალა დაგვიგროვდა, სამომავლო გეგმებიც ბევრი გვაქვს და თუ, ფესტივალმა სიმღერით, ცეკვით და ხალხური რენჯით შესძლო ფოლკლორისა და თანამედროვეობის გაერთიანება, ვიმედოვნებ ჟურნალი “არტ-გენი” ქართული სიტყვით სრულყოფს ჩვენს განსახორციელებელ იდეებს და სამ თვეში ერთხელ საინტერესო სახით წარსდგება თქვენს წინაშე.

მინდა მაღლობა გადავუხადო საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრს თანამშრომლობისათვის. ჩვენ საშუალება მოგვეცემა გავეცნოთ უძველეს ქართულ ხელნაწერებს, საზოგადო მოღვაწეებისა და მწერლების საარქივო მასალებს. ვფიქრობ, ამ ფორმით ეს უნიკალური განძი უფრო ადვილად ხელმისაწვდომი გახდება ქართული საზოგადოებისათვის და განსაკუთრებით ახალგაზრდა თაობისათვის.

მოგმართავთ ოჯახებს, რომელნიც დღემდე ინახავთ წინაპრების მიერ დატოვებულ არქივებს, საინტერესო დოკუმენტებსა და ფოტო მასალებს, გამოგვებმანურეთ, რათა გამოვამზებუროთ იმ ხალხის დანატოვარი, რომელთაც თავისი ცხოვრებით და მოღვაწეობით შექმნეს ჩვენი მატრიანე.

როგორც რედაქტორი შევეცდები დეტალურად მოგანოვოთ ინფორმაცია ფესტივალის ფარგლებში ჩატარებული ექსპედიციების შესახებ, თუ სად მოინახულოთ ხალხური რენჯის ოსტატები, ფოლკლორული ტრადიციების ოჯახები, ისტორიული ძეგლები და რომელ ოჯახში შეძლებთ ღამის გათენებას.

ჟურნალი მუდამ ღია იქნება საინტერესო იდეების, აღმოჩენებისა და საქმიანობების გასაშუქებლად.

გთავაზობთ რუბრიკას “მკითხველთა წერილები”, სადაც დაიბეჭდება თქვენი შეხედულებები, კრიტიკა როგორც ჟურ-

ნალსა და ფესტივალზე, ასევე საერთოდ დღევანდელი კულტურული მდგომარეობის შესახებ.

გამოაგზავნეთ თქვენი ლიტერატურული ნარკვევები, ფოტოებისა და სახვითი ხელოვნების ნიმუშების ელექტრონული ვერსიები, რადგან ჟურნალი საინფორმაციო და შემეცნებითი ფუნქციის გარდა ისეთივე შემოქმედებითი იქნება, როგორც ფესტივალი "არტ-გენია".

ვფიქრობ, ვისაც გიყვართ პრესის ფურცლებთან ურთიერთობა, ჟურნალი "არტ-გენი", როგორც ვიზუალურად ასევე საინტერესო რუბრიკებით შეძლებს თქვენი მოლოდინის გამართლებას, ხოლო ვინც თამამად გადააბიჯეთ 21 საუკუნეში შეგიძლიათ იხილოთ ჟურნალი PDF ფორმატში ჩვენ ვებ გვერდზე www.artgeni.ge.

პატივისცემით ჟურნალის რედაქტორი
თამრიკო მელიქიშვილი.

Among so many colorful and fussy printed media available today, it is difficult to publish a magazine, which does not aim to engage the reader with celebrities and sensationalized news, but instead focuses on the lives of people, who live quietly believing in what they do, who can still "love" like it is their first time, create art not because they want to become famous, but because they simply don't know otherwise. They live in their villages, because their hands or hearts do not allow them to shut down their household and leave, they love their land because it has such a unique charm.

I have thought a lot about this, especially during "Artgene" expeditions. Their bright eyes and their hands, as coarse as the soil that they live on, still linger in my mind – they sing the songs of their ancestors, decorate their houses with intricate ornaments and never allow the fire in the forge that was built on a steep hill by their fathers to go out. . . All this reminds me of a tale that my father used to tell my children:

A long time ago, the Goddess of prosperity and decency, the truth of the Universal balance, Ia, guarded the Earth;

So prosperity, decency and eternity reigned on the Earth.

But the underworld irrupted and stole the Goddess of happiness.

Only her mysterious voice remained on the Earth;

And so the tale goes, that only those who loose themselves in search of the Goddess are able to hear this voice:

"The truth is within you, as you are still looking for me..." whispers Ia to them.

For me these people are the knights in search of Ia, they came from the past, live alongside us and that is how they guard and care for Georgia.

During our 7 years of existence, we have collected a lot of interesting materials, we have plans for the future too, and if the festival can unite folklore and modernity by songs, dances and folk craft, we hope that the "Artgene" magazine will further complete our ideas in words and will proudly present itself to our readers every three months.

I want to express my gratitude to the Center of Manuscripts of Georgia for their kind cooperation. We were provided with the opportunity to see the oldest Georgian manuscripts, the archived materials of Georgian public figures and prominent writers. In our opinion this unique treasure published in our magazine will become more accessible for Georgian society and more importantly, for the younger generation.

We appeal to the families which still keep the archives, interesting documents and photo materials left by their ancestors to please contact us, so we can bring to light the deeds of those people, who with their lives and work have created our history and heritage.

As an editor I will try to provide you with detailed information of the expeditions conducted by the Artgene group, tell you where to find the masters of the arts and crafts, families with rich folk traditions, historical monuments and recommend to you which families to stay a night with while you travel.

The magazine will always welcome new ideas, any discoveries and interesting activities for publishing.

In addition we will be presenting the column "The Readers' Letters", where we will be publishing your views, or critique on the magazine and the festival itself, as well as on the overall cultural environment today.

Please send us your literary works, electronic versions of photos and art, because the magazine, apart from carrying an informative and educational function, will be as creative as the festival "Artgene" itself.

I hope for those of you who love press and printed media, the "Artgene" Magazine with its interesting headings and visual materials will meet your expectations, and for those of you who have courageously stepped into the 21st century, you will find the "PDF" file of the magazine on our official website: www.artgeni.ge.

Sincerely, Editor
Tamriko Melikishvili

ჯგუფი არტ-გენი ART-GENE GROUP

2004 წელს მეგობრებმა (გიორგი ბარამიძე, ნიკა ანჯაფარიძე, ნიაზ დიასამიძე, ზაზა კორინთელი, მარია ლანვესკი და თამარ მელიქიშვილი) გადაწყვიტეთ, დაგვეარსებინა ყოველწლიური ფესტივალი "არტ-გენი". ფესტივალის მიზნებია: ტრადიციული და თანამედროვე ეთნო-კულტურის დაფიქსირება, საზოგადოებისთვის მისი წარდგენა და პოპულარიზაცია. ფესტივალს აქვს მრავალპროფილიანი საერთაშორისო ფორმატის სახე.

ფესტივალის დაარსების დღიდან ჩვენ მრავალ ხერხსა და გზას მივმართეთ რომ მაქსიმალურად მოგვეცვა ის პრობლემები, რაც დღეს ჩვენი ქვეყნის კულტურასა და ეთნოსს უქმნის საფრთხეს. შემოვიარეთ საქართველოს თითქმის ყველა რეგიონი, მოვძებნეთ და გამოვავლინეთ მუსიკალური კულტურის მქონე ოჯახები, ხალხური რენვის ოსტატები, ხალხი, რომელთაც დღემდე შეინარჩუნეს მამა-პაპათა დანატოვარი. როგორც ცნობილია ფესტივალი "არტ-გენი" ტრადიციულად იმართება თბილისის ეთნოგრაფიულ მუზეუმში. აქ ერთად იყრის თავს საქართველოს სხვადასხვა კუთხე და მათ უერთდებიან თბილისში მოღვაწე ფოლკლორული ჯგუფები, გამოყენებითი და საბრძოლო ხელოვნების ოსტატები. ყველაზე საინტერესო კი მათ შორის შემდგარი ურთიერთობებია:

აქ ხდება პროფესიული გამოცდილების და საკუთარი კუთხისათვის დამახასიათებელი ნიშნების ერთმანეთისთვის გაზიარება. რაც მთავარია ახალგაზრდა თაობას შესაძლებლობა აქვს გაეცნოს და შეისწავლოს დღემდე მოღწეული ტრადიციები.

უკვე ორი წელია, რაც ფესტივალს დაემატა ახალი ნაწილი, რომელიც თანამედროვე ხელოვნებას წარმოადგენს ვაკის პარკში, კლუბ "33ა"-ს ტერიტორიაზე. აქ თანამედროვე მუსიკალურ ჯგუფებს, ფერმწერებს, ფოტოხელოვანებს და გამოყენებითი ხელოვნების ოსტატებს საშუალება ეძლევათ, წარმოადგინონ თავიანთი შემოქმედება, ეწყობა ქართული ფილმების ჩვენება.

ფესტივალი საშუალებას იძლევა მთლიანობაში დავინახოთ ტრადიციული და ახალი კულტურული ყოფა, რაც თავის მხრივ ახალ ამოცანებს გვისახავს როგორც ფესტივალის ორგანიზატორებს, ასევე მის მონაწილეებსაც. ამიტომ ჩვენც მუდმივად ვცდილობთ მოვნახოთ და გავატაროთ ახალი და აქტუალური თემები, რომელიც ყოველწლიურად ქვეტექსტად უდევს ფესტივალს.

2004 წლიდან დღემდე ჩანერილია, გამოცემულია და გადაღებულია ჩვენი კულტურული

ყოფის მოღვაწეთა აუდიო-ვიდეო და ფოტო მასალები. დრო გადის და სამწუხაროდ ჩვენს ხელთ არსებული არქივის რამოდენიმე მსცოვანი შემსრულებელი დღეს ცოცხალი აღარ არის. ეს ფაქტი კიდევ უფრო მკვეთრად გვიჩვენებს პროექტი "არტ-გენის" არსებობის აუცილებლობას და მის პერსპექტივებს: ხდება ყოველწლიური მასალის არქივირება და ეს არქივი მომავალში ყველა ქართველის საკუთრება გახდება.

ჩვენ, როგორც "არტ-გენის" ფესტივალის და ბრენდის შემქმნელებს სურვილი გვაქვს ჩვენი ფსტივალი და ჩვენს მიერ განეული ღონისძიებები იყოს ისეთი მუხტის და ღირებულებების მატარებელი, ასოცირებული ისეთ გრძნობებთან, როგორებიცაა: ტრადიცია, ოჯახი, სათნოება, ბებია-ბაბუა, პატივისცემა, მოვალეობის განცდა, ჯანმრთელი კრიტიკა, თავისუფლება, რწმენა და რაც მთავარია სიყვარული., ვინაიდან მიგვაჩნია, რომ სწორედ ეს არის ის ემოციური სპექტრი, რომელიც ჩვენ გამოგვარჩევს და გვახასიათებს, როგორც ერს. "არტ-გენი" უნდა იყოს ერთ-ერთი გარანტი იმისა, რომ მსოფლიო გლობალიზაციის პირობებში, რომელიც ჩვენ ქვეყანას გადაგვარებით ემუქრება, შევძლებთ ჩვენი სახის შენარჩუნებას, რათა არ გავუცხოვდეთ საკუთარ ქვეყანას და არც ის გაგვიცხოვდეს ჩვენ.

The Art Gene Festival is the initiative of the Georgian NGO "Union of Art Gene", formed by a group of friends whose mission was to identify problems associated with traditional and folk culture and find ways to solve them. The Art Gene group consists mainly of artists and musicians.

In 2003 we began our initial investigations into the existence of the remaining indigenous Georgian art forms, including folk music, which has been past down from generation to generation forming an integral part of Georgian life. The Art Gene Group travelled throughout all of the regions in Georgia, investigated over 100 families, who were known to maintain their strong traditions and whose activities were then filmed and recorded on the spot. Most of them were selected to participate in a Gala concert at the first Art Gene festival in Tbilisi in 2004, where they performed in front of a large audience, have been recorded live for further archival purposes and to produce and publish CDs.

In 2004 the main profile of the festival was Crafts, which we organised after extensive expeditions throughout Georgia, giving us an insight into the huge potential within this field for many years to come. The Art Gene Group found some unknown craftsmen and blacksmiths, who are still practicing indigenous methods of their craft, thought previously to be extinct. The result of our 2005 research was the publication of a book "Masters of Georgia's Traditional Crafts", which catalogues the work of artisans working within different fields of crafts throughout Georgia and provides their contact details to encourage commissions from the readers. The book aims to address such sensitive issues as migration and potential tourism development so much needed in rural areas, to keep these artisans interested in continuing their work for their future prosperity.

Our Festivals staged modern and traditional folk mu-

sic concerts, held exhibitions and sales of folk handicrafts, traditional medicine and cuisine and held folk games to promote our heritage in the capital and regions. To attract the younger generation to see traditional music we staged popular rock concerts towards the evenings and developed certain patterns of jamming sessions with folk, modern music and dance, which proved to become one of the trademarks of our festival.

Every year we chose a new theme for the Festival, our motivation was to give each annual Art Gene festival its own distinct profile but keeping aspects of the previous one, thus giving the festival a wider range every year.

Previous Festival's themes:

- 2004: Family folklore and polyphonic songs
- 2005: Traditional crafts and family folklore
- 2006: Caucasian house, Traditional medicine, folk stories
- 2007: Internal tourism, handicraft, traditional cuisine,
- 2008: Presentation of rural migration problems as a serious danger to indigenous cultural heritage, presentation of Foreign Folklore to Georgian society (Asian days)
- 2009: Georgian ecology and bio products
- 2010: Georgian language and script

The Art Gene Festival proved to be one of the most successful, self-sustained and highly attended festival in the South Caucasian Region, with growing numbers of supporters from both the local and international community.

Our Festivals participants from over the years have been from different ethnic minorities in Georgia and from countries such as Chechnya, Ingushetia, Ukraine, Turkey, Latvia, China, Japan, France, and UK, making the Art Gene Festival an International event.

The Festival is attended by all generations since it covers the widest range of cultural activities including: arts, crafts, folk music, modern music, blacksmithery, tannery, jewellery, cloisonné enamel, apiculture (beekeeping), basket making, knitting, kilims, weaving, sewing, embroidery, "gobelin", cloth and felt making, musical instruments, pottery and ceramics, carpentry and stonemasonry, wood carving, culinary, traditional medicine, martial arts, dance, etc. generally putting an emphasis on the fields of activity which are still part of daily life, in all the versatility of different ethnic groups existing in Georgia.

We, as founders of the "Art Gene" Festival, wish this Festival to be associated with such values and feelings as: true traditions, family, compassion, humor, devotion, respect, hospitality, responsibility, healthy criticism, freedom, faith and love.

The above is only a small part of the emotional spectrum, which defines us as a nation and we believe celebrating these traditions, values and feelings at our Festival could serve as an antidote against the intruding globalization, that threatens to deprive our country of its uniqueness, and all those living in Georgia from losing our identity and becoming strangers to our own environment.

2004
სოჯანო ფოლკლორი
FAMILY FOLKLORE

2005
ხალხური რეცხვა
FOLK CRAFTS

2006
ჯავახიური სახლი
CAUCASIAN HOUSE

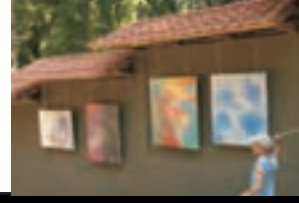
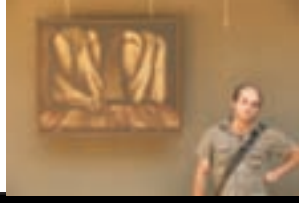

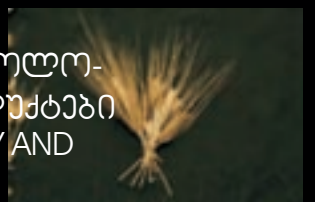
2007
 ეკოტურიზმი, მიგრაციის
 პრობლემები
 ECOTOURISM, PROBLEMS
 OF MIGRATION

2008
 მსოფლიო
 კულტურები
 WORLD CULTURES

2009
 საქართველოს ეკოლო-
 გია და ბიო პროდუქტები
 GEORGIAN ECOLOGY AND
 BIO PRODUCTS

ARTGENE ქართული 2010

ქართული ენა და დამწერლობა
GEORGIAN LANGUAGE AND SCRIPT

ივანისი

წინანდელი
სამცხე-ჯავახეთი
ზამოცო რაჭა

ივლისი

თბილისი - ქუჩები "33ა"
ეთნოგრაფიული მუზეუმი

JUNE

TSINANDALI
SAMTSKHE-JAVAKHETI
URRER RACHA

JULY

TBILISI - CLUB "33a"
MUSEUM OF ETHNOGRAPHY

ქართული ხელნაწერები
Georgian Manuscripts

0193 თბილისი, მ. ალექსიძის 1/3. ტელ: 36 41 85

www.manuscript.ge

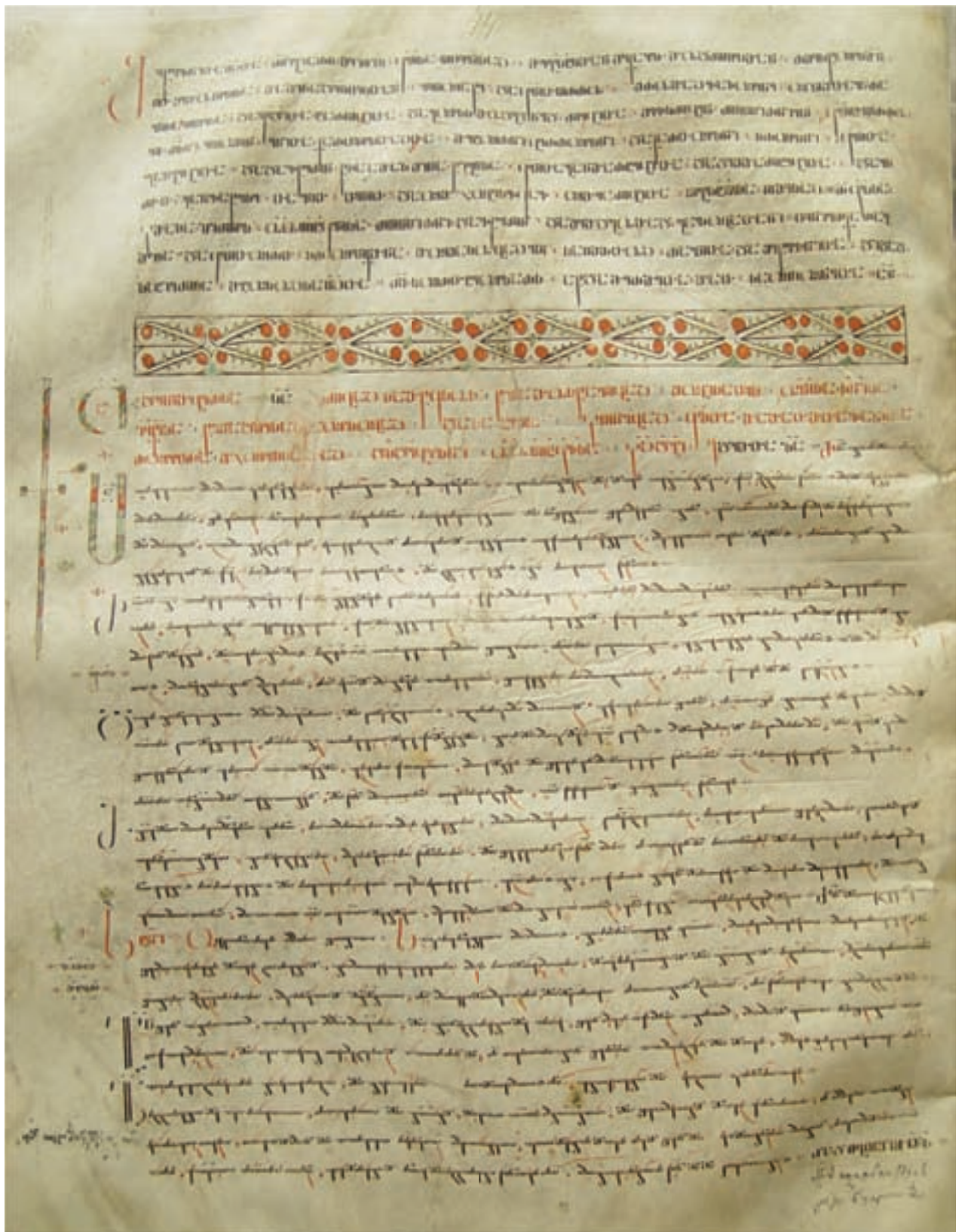
pr@maniscript.ac.ge

1/3 M. Aleksidze st., Tbilisi 0193. Tel: 36 41 85

X ს. დაწერილია ეტრატზე ასომთავრული ნუსხურით, ფრაგმენტი სახარებიდან უნდა იყოს. გამოსახულია წმინდა იოვანე და წმინდა ლუკა.

X century, written on parchment with Asomtavruli Nusxuri (classical Georgian capital letters), the fragment should be from the gospel depicting St. Jonas and St. Lukas.

"საუნჯე მეთე საუკუნისა" - ასე უწოდებენ მიქაელ მოდრეკილის მიერ შედგენილ ჰიმნოგრაფიულ კრებულს, იადგარს. იგი ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ხელნაწერია. ეს ნუსხა სამეცნიერო ლიტერატურაში კარგად არის ცნობილი. იადგარი დაწერილია შავი ფერის მელნით, ჩინებულად დამუშავებულ ეტრატზე, კლასიკური ნუსხური ანბანით, სათაურები შესრულებულია სინგურით (ნითელი მელანი), მთავრული დამწერლობით. ტექსტში საზედაო ასოები მოხატულია და შემკობილია თავ-ბოლოსამკაულებით. იგი საუკუნეთა მანძილზე მნიშვნელოვნად დაზიანებულა და ნაკლულად არის მოღწეული. ხელნაწერში გვხვდება დაზიანებული მინიატურა ბასილი კესარიელისა და იოანე მტბევარის გამოსახულებებით. ფიგურები კამარებშია ჩახატული და სახეები ნაშლილია. დაზიანების მიუხედავად მინიატურის დარჩენილი ნაწილები და მათი ფერები ორ განულად ერწყმის ხელნაწერის დეკორს.

იადგარი გადაწერილია სამხრეთ საქართველოს სამონასტრო კერაში, შატბერდში 978- 988 წლებში. ხელნაწერის გადამწერი ორი პიროვნებაა: თავად მიქაელი და ეფთვიმე.

ხელნაწერი XVI - XVII სს-ში ოსმალების მიერ მესხეთის დარბევის გამო დასავლეთ საქართველოში გადაიტანეს. ასე მოხვდა ოდიშში და 1885 წლამდე სამეგრელოს სამთავროს საცავში ინახებოდა. შემდეგ სამთავროს მთელი კოლექცია გადაეცა წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოებას. საბოლოოდ კი მიქაელ მოდრეკილის იადგარმა ბინა დაიდო კ. კეკელიძის ხელნაწერთა ინსტიტუტის (ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი) შ ფონდში, ყოფილი ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების კოლექციაში.

ქართულ საეკლესიო ტრადიციაში XI საუკუნემდე "იადგარი" ეწოდება კრებულს, რომელშიც ქრისტიანული ღვთისმსახურებისთვის განკუთვნილი ჰიმნოგრაფიული კანონებისა და სტიქა-

რონების მთელი წლის რეპერტუარია თავმოყრილი. სიტყვა "იადგარი" საშუალო სპარსულის გზით ჩანს ქართულში შემოსული და "სამახსოვროს" ნიშნავს.

ლიტურგიკისა და ჰიმნოგრაფიის ისტორიისთვის ამ ძეგლის მნიშვნელობა რამდენიმე ასპექტით განისაზღვრება. იგი ადრეული, იერუსალიმური ღვთისმსახურების ამსახველი ძეგლია. იადგარში დადასტურებული ზოგიერთი დღესასწაული ან წმინდანის ხსენება მის თანადროულ, ადრებიზანტიურ ჰიმნოგრაფიულ კრებულებში აღარ ჩანს. იადგარმა შემოინახა ადრებიზანტიური ჰიმნოგრაფიის ცნობილი წარმომადგენლების იოანე დამასკელის, კოზმა იერუსალიმელის, სტეფანე საბანმინდელის და სხვათა შემოქმედების უძველესი ქართული თარგმანები. მათ გვერდით იადგარში შესულია ქართველი ჰიმნოგრაფების - იოანე მინჩხის, იოანე მტბევარის, სტეფანე მტბევარის, სტეფანე სანანოისძე-ჭყონდიდელის, ეზრას, იოანე ქონქოზისძის, კურდანაის და თავად მიქაელ მოდრეკილის მიერ დაწერილი საგალობლები. ამ ქართველ ავტორთა ვინაობა და მათი შემოქმედება მიქაელის იადგარით გახდა ცნობილი.

კრებული შეიცავს ქართული ეკლესიის წმინდანის "ჰაბო ისმაიტელყოფილის ქართველის" ხსენებას და მისდამი მიძღვნილ რამდენიმე ჰიმნოგრაფიულ კანონს. მიქაელ მოდრეკილის იადგარი არ არის მხოლოდ ფილოლოგიური და ისტორიული მნიშვნელობით გამორჩეული ხელნაწერი. კრებულს საეკლესიო მუსიკის ისტორიაშიც საყურადღებო ადგილი უკავია, რადგან მასში დაცულია ძველი ნეგმური ნოტაცია. მიქაელ მოდრეკილის იადგარი X ის ქართული მწერლობის მშვენიერი ძეგლია, რომელიც დამსახურებულად ითვლება ერთერთ პირველ ნუსხად მრავალსაუკუნოვან ქართულ ხელნაწერთა კოლექციაში.

ეკა დულაშვილი
ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი

“The Treasure of the 10th Century” – this is how Hymnography collection, “Iadgar” by Michael Modrekili is called. It is one of the most important exponents at the Center of the Georgian Manuscripts. This list is well known in scientific literature. Iadgar is written with black ink, on finely processed parchment, in classical Georgian alphabet (Nuskhuri). The headings are written with “singuri” (red ink), in capital letters (Mtavruli). The capital letters are painted and decorated with ornaments. It has been significantly damaged throughout the centuries and only an incomplete version has reached us. We can see the miniature performed by Basili Kereselidze in the manuscript, which depicts the portrait of Ioane Mtbevari. The figures are painted into the cells and the faces are partially erased. But despite the damages the remaining parts of the miniature and its colors complete the décor of the manuscript.

Iadgari is written in the monastery of shatberdi in South Georgia, in 978-988. Two people have re-written the manuscript, Eftvime and Michael Modrekili himself.

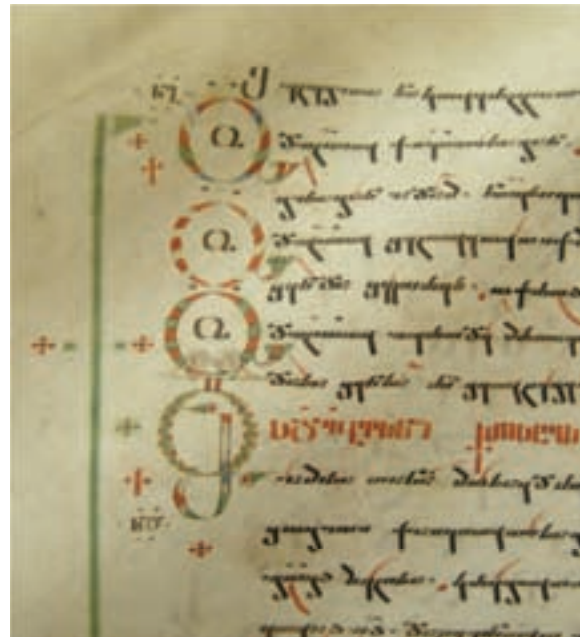
The manuscript was moved to Western Georgia due to the Ottoman invasion of Meskheti in XVI-XVII centuries. After this it appears in Odishi and until 1885 it remained in the treasury of Samegrelo County. The whole collection was later transferred to the society of literacy, and finally the Iadgar of Michael Modrekili ended in the K. Kekelidze Institute of Manuscripts (National Center of Manuscripts), in the S fund, in the collection of former Society of Proliferation of Literacy Among Georgians. In Georgian clerical tradition up to XI century, Iadgar referred to a collection which combined the hymnography for the Christian services planned for one year. It seems that the word “Iadgar” has entered the Georgian language from Persia and means “memorial”.

The importance of this manuscript is defined by a number of aspects for the history of liturgics and hymnography. It reflects earlier Jerusalem clergy services. Some of the holidays and saints described in Iadgari, are not mentioned in any other Bizantine hymnography compilations of those times. Iadgar con-

tains the ancient manuscripts of translations of the fine representatives of earlier Byzantine hymnography, such as Ioane from Damascus, Kozma from Jerusalem, Stephan Sabatsmindeli and others. The hymns written by Georgian hymnographers- Ioane Minchkhi, Ioane Mtbevari, Stephan Mtbevari, Stephan Sananoisdze-Chkondideli, Ezra, Ioan Konkozisdze, Kurdnai and Michael Modrekili- are also part of the Iadgar. These authors and their works became known only with the help of this manuscript.

The compilation mentions the saint of the Georgian church, former Ismailian “Habo the Georgian” and a few hymnography canons dedicated to him. Iadgar by Michael Modrekili is not only a manuscript significant for its philological or historical values, it also takes an important place in the history of clerical music, since it preserved the ancient Neumatic notation. Iadgar by Michael Modrekili is a brilliant monument of the Georgian script, which is considered as one of the first lists in the collection of Georgian manuscripts, which counts the centuries in our history.

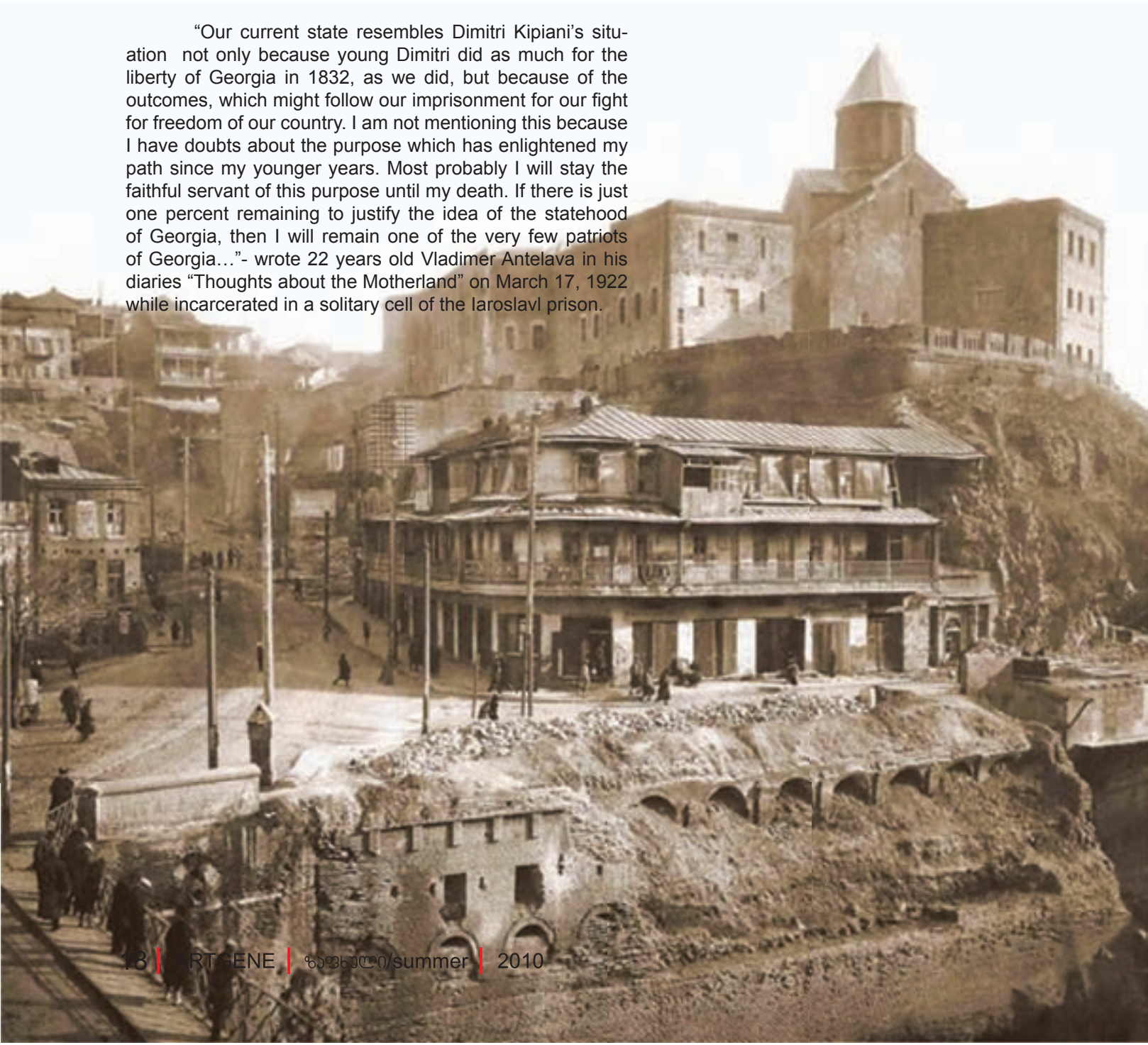
Eka dugashvili
National Center of Manuscripts

THOUGHTS ABOUT THE MOTHERLAND

“ჩვენი დღევანდელი მდგომარეობა არა მარტო იმიტომ ჰგავს დიმიტრი ყიფიანის მდგომარეობას, რომ ჭაბუკმა დიმიტრიმ სწორედ იმდენივე გააკეთა საქართველოს თავისუფლებისათვის 1832 წელს, რამდენიც ჩვენ, არამედ შეიძლება იმ შედეგითაც, რომელიც შესაძლოა მოჰყვეს როგორც ჩვენს ტყვეობას, ისე ჩვენი ქვეყნის დღევანდელ ბრძოლას თავისუფლებისათვის. ამას არც იმიტომ ვლაპარაკობ, რომ ჩემს გულში ეჭვმა დაიბუდა იმ იდეისადმი, რომელიც მე გზას მინათებდა სიყრმიდანვე. ალბათ ამ იდეალის ერთგულ პაყად მაინც ჩავალ კუბოში. სანამ ერთი პროცენტი გასამართლებელი საბუთი შერჩება საქართველოს სახელმწიფოებრიობის იდეას, მეც მცირერიცხოვან ქართველ პატრიოტთა ერთგულ წევრად დავრჩები” - წერდა 1922 წლის 17 მარტს იაროსლავლის საპყრობილის “ადინოჩკაში” გამომწყვდეული 22 წლის ვლადიმერ ანთელავა თავის დღიურებში “ფიქრები მამულზე.”

“Our current state resembles Dimitri Kipiani’s situation not only because young Dimitri did as much for the liberty of Georgia in 1832, as we did, but because of the outcomes, which might follow our imprisonment for our fight for freedom of our country. I am not mentioning this because I have doubts about the purpose which has enlightened my path since my younger years. Most probably I will stay the faithful servant of this purpose until my death. If there is just one percent remaining to justify the idea of the statehood of Georgia...” - wrote 22 years old Vladimer Antelava in his diaries “Thoughts about the Motherland” on March 17, 1922 while incarcerated in a solitary cell of the Iaroslavl prison.

„Երկրային ժամկետը“

1922 Ն. 16 փոփոխություն 1923 Ն. 21 սմտույթ

1

პიქტურა

მამულა

1922 წ. სტუდია 1923 წ. 21.11.1923

“როგორც არ უნდა დავუახლოვდეთ ადამიანს, ჩვენ არ ძალგვიძს მისი სრული გაცნობა, იმდენად, რომ მისი პიროვნება შევაფასოთ. აქედან შეიძლება ის გამომდინარეობს, რომ ხელი ავიღოთ სხვისი პიროვნების შესახებ სჯაზე. ეს მხოლოდ მაშინ, რომ შეიძლებოდეს ცხოვრება მოვლენათა დაფასების გარეშე, გარეშე ზიზლისა და გატაცებისა.”

ფ. ნიცშე

17 დეკემბერი

თენდება. ეს უკანასკნელი დილაა მშობლიურ მხარეში. ვუახლოვდებით აზერბაიჯანის საზღვრებს. ცოტა კიდევ და მატარებელი ფოლიოს ხიდს გასცდება. ტყვეებში არაჩვეულებრივი მოძრაობაა. ყველანი ფანჯრებს მისცვივდნენ, სურთ უკანასკნელად დასტკბნენ "ხმელეთ ზურმუხტი" სამშობლოთი. ვინ იცის, რამდენჯერ დაიღლება მათი თვალები აქეთკენ ცქერით. ერთბაშად დაიგუგუნა ეროვნულმა ჰიმნმა. უუკვე გავსცდით საზღვარს. სამარისებული სიჩუმეა. თითქოს დაუფასებელი განძი მოსწყდა ყველას

გულს. უმრავლესობას თვალები ცრემლებით აქვს სავსე. ვილაც ნაღვლიანი ხმით მღერის ძველ რომანსს. "როდემდის, როდემდის ჩემო ძვირფასო ქვეყანავ?" – უსიტყვოდ კითხულობენ ტყვეების ნაღვლიანი თვალები. პასუხად კი მხოლოდ მატარებლის ორთქმავლის სტვენა და ვაგონების ბორბლების ხმაური ისმის.

თქვენ გინდათ გაგაცნოთ ჩემი თანამგზავრები?

ისიდორე რამიშვილი – ქართული ხალხოსნური მოძრაობის ბელადი, ბრძოლაში გაჭაღარავებული რევოლუციონერი, გაუტეხელი, თავისი საქმის რომანტიკოსი, მიუხედავად იმისა, რომ მის სხეულს დიდხანია სამხარი დაუდგა, მისი სული განთიადის სიხალისით და შუადღის ძალთა საჭიროებით არის სავსე. არ მოგწყინდებათ მასთან საუბარი. მისი სახის გაუტეხელი გამომეტყველება და თვალების თითქოს მრისხანე შემოხედვა იჭვის და მერყეობის გამფანტველია. მისი მოქარგული ენა სმენის უსაზღვრო დამტკობია. დაუფინყარი დარჩება ჩემთვის ისიდორე რამიშვილი 1922 წლის აღდგომა დილით. მეტეხში შუშანიკის ეკლესიასთან ტერასაზე აუარებელი ხალხით სავსე კვარცხლბეკი და ეზო. ისიდორე ზის მაგიდასთან. მისი ნათელი სახის გამომეტყველება, ცეცხლის მფრქვეველი თვალები, წარმართობის ხანის მოგვს მოგაგონებდათ, რომლისადმი უნებლიეთ პატივისცემით და მოკრძალებით ივსებოდით. მისი მოქარგული ენა მატკობდა.

მან მხატვრულ ფორმებში დაგვიხატა სურათი ქრისტეს დროინდელი ჰურიასტანისა; გაიყვანა პარალელი ნაზარეველის პატარა სამშობლოს, რომის მიერ დაპყრობილის, მაშინდელ მდგომარეობასა და საქართველოს დღევანდელ მდგომარეობას შორის. რამდენი გულწრფელობა იყო ამ სიტყვებში.

გრიგოლ ლორთქიფანიძე – ეს ერთი ღირსეულ გენერალთაგანია ქართველი ერის.

მოქნილი ინტელექტი, ნათელი აზრი. უსათუოდ დიდი პატრიოტი. ქართული თავაზიანობით სავსე ადამიანი. დიდი პოლიტიკური ტაქტის მქონე. ეს ის ქართველი ინტელიგენტია, რომელმაც თავისი სიჭაბუკის საუკეთესო დღეები რუსეთის სატუსალოებში გაატარა საერთო სარევოლუციო იდეებისათვის ბრძოლის გამო. და როდესაც ამ რევოლუციამ გაიმარჯვა, რევოლუციური იდეებისათვის მებრძოლს, რევოლუციის საკეთილდღეოდ ისევ რუსეთის სატუსალოებში მიუჩინეს ბინა. რა არის ეს, თუ არა ბედის დაცინვა, მაგრამ

ეს შეიძლება იმდროინდელი ცოდვების გამოსასყიდად არის საჭირო, როდესაც ჩვენი ინტელიგენციის ერთი ნაწილი პირზე დორბლმორევით იბრძოდა საქართველოს სახელმწიფოებრიობის ჩანასახის წინააღმდეგაც კი. როგორც არ უნდა იყოს მისი წარსული დღეს ამკარაა, რომ ამ პიროვნებაში დიდი გარდატეხა მოხდა. მან თვითონ ატარა ჩვენი ქვეყნის ხანმოკლე მზიან დღეებში ქართველი ერის სუვერენობა. მას ყველაზე ნაკლები დანაშაული მიუძღვის ამ ნათელი დღეების დაბნელებაში. სამაგიეროდ ყველაზე მეტად მას ხვდა წილად ერის ღირსების და თავმოყვარეობის დასაცავად გოლგოთაზე მძიმე ჯვრის აზიდვა. თურმე პარადოქსები არა მარტო ზოგიერთი მწერლის აზროვნებას ახასიათებს, იგი სინამდვილის აუცილებელი ატრიბუტია ხშირად. თუ არჩილ ჯორჯაძემ "პალეროიალში" ჩვენი ქვეყნის წარსულის ყველაფერი ფურცლების გადაშლით განიცადა ქართველი ერის XIX საუკუნის ტრაგიზმი, სამაგიეროდ გრიგოლ ლორთქიფანიძე XX საუკუნეში მთავარი გმირია ამ ტრაგედიისა. დაუფასებელია მისი "მიმოხილვები". აქ ჩანს ამკარად სალი ლოლიკა, სინთეტური გონება. მას უყვარს მხატვრულ ფორმებში ფაქტების გადმოცემა მათი შინაგანი ლოლიკის მიხედვით, რის გამოც მისი საუბრები გარდა გონებრივი საზრდოსი, ესთეტიკურ კმაყოფილებასაც გმატებენ.

ევსეი უშვერიძე – ქართული დიპლომატიური კორპუსის ერთი წევრთაგანი. მანაც იგემა ქართული სახელმწიფოებრიობა. საკმაოდ იქეიფა ამ სახელმწიფოებრიობის ხარჯზე. ეს იმ ლქსიდანც ჩანს, რომელსაც ის ხშირად მღერის: "Одесса город славный, грузинский консул там живет, всех иностранцев он содержит а иностранок он..."

ეს 1918 წლის 26 მაისს გაპატრიოტებული ქართველი ინტელიგენტია. უყვარს ლაპარაკი კარგ ტონზე, არისტოკრატიაზე, ქალებზე. ეტყობა დიდი მუსუსია, მეტისმეტად მლიქვნელი, ლაქუცა ადამიანია. ეს ალბათ დიპლომატიური მოღვაწეობიდან შერჩა. ძალიან ცუდად იცის ქართული ენა. მის ორატორობას ყოველგვარ ფასს უკარგავს ყალბი პათოსი. ნებისყოფის კარგი დაჭიმვაა საჭირო, რომ მისი გაუთავებელი მოხსენებები მოისმინო ბოლომდე. სამაგიეროდ ყველაფერს გამოისყიდის მისი ჯენტლმენობა და პატრიოტიზმი.

ალექსანდრე დგებუაძე – დიდი ნებისყოფის და დაუმრეტელი ენერჯის პატრონი. საშინელი რიგორისტი. ამ ადამიანზე შეიძლება ითქვას, რომ მას არასოდეს პირადი ცხოვრება არ ჰქონია და ისე ჩავა სამარეში, რომ არც ექნება. მასაც წლობით უგემია რუსეთის ციხეებში ურჩთათვის გამზადებული ცივი სარცეელი. ვერ ნახავთ ალექსანდრეს დამჯდარს, უსაქმურს ან დაფიქრებულს. მისი ცხოვრება განუწყვეტელი ფუსფუსი და მოძრაობაა. ამიტომაც არის, რომ მის აზროვნებას არც ერთხელ გარდატეხა არ განუცდია. ასეთ ადამიანზე ამბობს ნიციშვილი "ვინც მუდმივ საქმიანობაშია გართული, მას არ სცალია მსოფლმხედველობის გამო-საცვლელად". ალექსანდრე დიდი კონსერვატორია ამ სიტყვის ბიოლოგიური მნიშვნელობით. ყოველგვარი სიახლე მისთვის ძალიან ძნელი ასატანია. იშვიათია ასეთი ფანატიკოსი და კონსერვატორი თავისი საქმის. მის სიტყვებს და აზროვნებას არქაიზმი ახასიათებს. როდესაც მასთან საუბრობთ, ცხრაასიანი წლების სოცილ-დემიკრატი გაგონდებათ. შეიძლება ამითაც აიხსნება, რომ მის პატრიოტიზმს შინაბერას ხასიათი აქვს. თუ არა პოლიტიკური ტრადიცია და წარსულის ამაგი, შეიძლება ის 1918 წლიდან არც დარჩენილიყო პარტიაში. მზე მეშინია მის პატრიოტიზმზე ლაპარაკი. იგი თუმცა თავისი მკერდით იცავდა საქართველოს საზღვრებს, ჩემთვის ისევე საეჭვოა მისი მამულიშვილობა, როგორც მისთვის არის საეჭვო ჩემი ინტერნაციონალისტობა.

თუკი ჩვენში მოიძებნება ევროპული მუშის ტიპი, ეს უსათუოდ ანანია სალუქვაძეა.

ნაზი გრძნობა და სალი ლოგიკა, წრფელი გული - აი ვლადიმერ ჯიბლადის პორტრეტი.

კოლია-დგებუაძე - ის პირია, ვისაც ჩემთან თავგადასავლის ერთგვარობა აკავშირებს. თითქმის ერთგვარ პირობებში გავატარეთ სიყრმე, სიჭაბუკე ქართული გიმნაზია, მოსკოვის უნივერსიტეტი, თბილისის უნივერსიტეტი, მეტეხი, გადასახლება. ცოცხალი გონება, დაუმრეტელი ოპტიმიზმი, რომანტიული ბუნება. მე არ მინახავს სევდით დასერილი მისი შუბლი. ის ქართველ მამულიშვილთა ორდენის უერთგულესი კავალერია. თავისუფალ საქართველოს ის თავისი მკერდით იცავდა. დაუმრეტელ გონებრივ წყურვილს თავისუფალ საქართველოში მხოლდ საკანცელარო კალმის წრიპინით ახერხებდა. ასე გაატარა საუნივერსიტეტო წლები, ხოლ როცა ჩვენი ქვეყნის მზე ჩაესვენა, საქართველოს მტრებმა ბინა ციხეებში მიუჩინეს. იშვიათი გულწრფელობა, ქართული თავაზიანობა, მახვილი გონება. მასთან მე ყველაზე მეტ სულიერ ნათესაობას ვგრძნობ.

ისმაილ ხეცურიანი – როგორ თავსდება ამ ადამიანში ამდენი ნაზი გრძნობა და ღრმა განცდა? ძნელი მისახვედრია, რომ ის ლეჩხუმელი იყოს.

მარკოზ გაბისონია – მისი ცივი ტემპერამენტით სამხრეთელს არ გაგონებთ. მე ის არასოდეს აღელვებული არ მინახვს. რკინის ლოლიკა. მის მამულიშვილობაში ისე არ შეიძლება ეჭვის შეტანა, როგორც მზის სინათლეში. არც ერუდიცია აკლია. ქართული მცონარეობა მისი ერთი დიდი ნაკლია. მარკოზის ტლანქი მანერა მას ინტელიგენტის იერს უკარგავს.

საკუთარ თავზე დუმილი სჯობს არა "კეთილშობილური პირფერობისათვის", არმედ იმიტომ, რომ საშიშია ჩემმა სუსტმა თვალებმა ვერ გაარჩიონ ჩემივე თავი სულის სარკეში.

THOUGHTS ABOUT THE MOTHERLAND

“It does not matter how close we get to a person, we still are not able to completely know him in order to evaluate his personality, may be this should force us to give up judging the person.

This could only be possible if we were to live, evaluating events without hatred and passion.”

Friedrich Nietzsche.

December 17

The day is breaking. This is the last morning in the homeland. We are approaching the Azerbaijan border. Very soon the train will pass the Folio Bridge. There is an unusual commotion between the prisoners. We all rushed to the windows, hoping to take a last glimpse of our beautiful country. Who knows how many times they will cast their gaze in this direction. There is an outburst of our national anthem. Now there is a graveyard silence, as if each of our hearts has lost an invaluable treasure. Most of our eyes are full of tears. Someone sings an old romantic song “Till when, my precious motherland?” – This question brings unbearable sadness to the prisoners. Only a whistle of the steam engine and sound of wheels are to be heard in response.

Do you want to meet my co-passengers?

Isidore Ramishvili – Leader of the People’s Movement, Revolutionary aged in battles, passionate for his purpose, even though if he is approaching the dusk of his days, his soul is full of joy of the dawn and the power of the day. You will never be bored by conversing with him. The unbreak-

able expression of his face and stern gaze of his eyes diminish doubt and hesitation. His elaborate manner of speaking is immensely pleasing to the listeners. I cannot forget Isidore Ramishvili on Easter morning of 1922. The courtyard was full of people on the terrace of Shushaniki Church. Isidore sat at the table. His bright face and fiery eyes reminded one of the pagan idols, which involuntarily made you revere and respect it. His elaborate words were a pleasure to listen to. He described Judea at the period of Christ; made parallels between the motherland of the Nazarene, conquered by Romans and the situation in Georgia today. There was so much sincerity in these words!

Grigol Lortkipanidze – is one of the most honorable Generals in Georgia. Flexible intellect, bright mind. Undoubtedly a great patriot. A man of great Georgian grace and of prominent tact in politics. This is the true Georgian intellectual, who spent his best years in Russian prisons for the fight for the general revolutionary ideas. And when this revolution did happened, the great fighter for its ideas, “for the good of this revolution”, was sent back to the Russian prisons. Isn’t this a mockery of the faith? But maybe this was necessary to redeem the sins of the part of our Intelligentsia, who ferociously fought against the statehood of Georgia, even against its very first steps. But regardless of his past, it is clear that a great change took place in his personal-

THOUGHTS ABOUT THE MOTHERLAND

ity. He personally guarded the sovereignty of the Georgian nation during its short-lived sunlit days. He is the least guilty among the others during those darkening days. But he was the one to carry the cross to Golgotha in the name of the dignity and pride of the nation. It seems that paradoxes are not the quality of a writer only; it is often an integral part of the reality. If Archil Jorjadze endured the tragic faith of the Georgian nation of XIX century through the dark pages of our past in "Pale Royal", Grigol Lortkipanidze is a direct participant of this very same tragedy in XX century. His "Observations" are priceless. We can see the clear logic and synergic mind. He loves to describe the facts in artistic forms revealing their inner logic; this is why the conversation with him is not only the food for our mind, but esthetically fulfilling as well.

Evsei Ushveridze – one of the members of the Georgian Diplomatic Corps. He too enjoyed the statehood of Georgia. He too feasted at its expense. This can be heard in a poem which he often sings: "Одесса город славный, грузинский консул там живет, всех иностранцев он содержит а иностранок он...". He is a Georgian intellectual who became a patriot on May 26, 1918. He loves to talk about bon tone, aristocracy, and women. It seems he is a womanizer, a psychopath and soother. This must be developed during his diplomatic career. He does not know the Georgian language well. His oratory is diminished with his false pathos. One needs to strain ones patience to listen to his speeches. But his correctness and patriotism pays it off.

Alexander Dgebuadze – a man of great will and endless energy. Awful rigorist. One can say that he has never had a personal life and never will until his deathbed. He too has experienced the cold cells of Russian prisons destined for those disobedient types. You will never see Alexander sitting down, being idle or thoughtful. His life is constant fuss and movement. This is why his mentality has never undergone changes. Nietzsche says about such people: "Those who are constantly busy have no time for transforming the perceptions". Alexander is a conservative man with a very literary meaning of the word. Everything new is hard for him to accept. You will rarely meet a person so passionate and so conservative about his purpose. His words and his mind are archaic. When talking to him, one remembers the social-democrats of 1900s. Maybe this is why his patriotism resembles an old spinster. If not political traditions and his past achievements he might not have stayed in the Party after 1918. I am afraid to talk about his patriotism. Even though he protected Georgian borders with his body, his patriotism is as doubtful to me as my internationalism is doubtful to him.

If there is to be found a European worker type among us, without a doubt that would be Anania Salukbadze.

Tender feelings and clear logic, sincere heart – this is a portrait of Vladimir Jibladze.

Kolia Dgebuadze is a person who I can relate to myself due to a similar life experience. We spent our youth in almost the same environment - Georgian Gymnasium, Moscow University, Tbilisi University, Metechi Prison, exile. Very lively mind, inexhaustible optimism and romantic character. I have never seen his face sad. He's the most faithful cavalier of the Georgian patriots order. He fought ferociously for liberated Georgia. The only opportunity to satisfy his endless mental thirst in independent Georgia was by his pen in the position of a clerk. This is how he spent his university years, but when the sun of our country descended, the enemies of Georgia made his home a prison cell. This is the person I feel most connected to spiritually.

Ismail Khetsuriani – how does this person contain so much gentle emotion and deep compassion? It is hard to believe that he is from Lechkhumi.

Markoz Gabisonia – he does not resemble a southerner with his cold temperament. I have never seen him excited. Steel logic. You cannot question his patriotism, the same way one will never question the light of the sun. He is quite educated as well. Georgian laziness is his only flaw. His rough manners slightly shadow his intellectual refinement.

It is better not say a thing about myself, not because of "noble flattery", but because there is a danger that my week eyes will not distinguish my face in the mirror of the soul.

Filimon Koridze's Virtues

ღვაწლი ფილიმონ ქორიძისა

„და თუ ბოლოსდაბოლოს ქართული მუსიკის უცვლელად შენახვას შევუდექი, მეტწილად მელიტონის და ჩემი მეგობრების, აკაკის, გიორგი წერეთლის და დიმიტრი უიფიანის რჩევა-წაქეხებით. მერე...ნამ იცი, შვილო, გაგბედე და ამ გამბედაობის დაფასება მომავალი თაობის საქმეა“...

“...And if I was to take up the task of preserving the true Georgian music, it would have been mostly thanks to Meliton and my friends Akaki, Giorgi Tsereteli and Dimitry Kipiani... and then...you know son...I dared... and if future generations will appreciate it, so be it...”

ღვანლი ფილიმონ ქორიძისა

ცოტამ თუ იცის იმ ადამიანის შესახებ, რომლის სახელსაც ქართული საგალობლებისა და სიმღერების მოძიება და მათი ჩაწერა უკავშირდება. ამ ადამიანის სახელი და გვარი გახლავთ ფილიმონ ქორიძე. მან რამდენიმე ადამიანთან ერთად უდიდესი შრომა გასწია ამ მართლაც საღმრთო საქმისათვის. ფილიმონს სიკვდილის ბოლომდე არ დაუკარგავს იმედი, რომ მისი შრომა წყალში არ ჩაიყრებოდა და ეს მართლაც არაჩვეულებრივი ქართული სა-

ში უდიდესი როლი ითამაშა. 1910 წლიდან, მიხეილ ქორელის სარეჟისორო მოღვაწეობის პირველმა ნაბიჯებმა ქართულ სცენაზე გაკვირვება, მოწონება და დაფასება დაიმსახურა. საგულისხმოა ასევე ის ფაქტიც, რომ სწორედ მიხეილ ქორელს ეკუთვნის ქართული რეპერტუარის ხელის შეწყობა. მამის გარდაცვალების შემდეგ მიხეილ ქორელმა ერთ წიგნში, სახელწოდებით – „მოგონებები და წერილები“ – მოაქცია მამის, ფილიმონ ქორიძის, როგორც საზოგა-

გალობლები, რომლებსაც „სოფელ-სოფელ და კარდაკარ ისმენდა ძველი მგალობლებისაგან, ოდესმე წიგნად გამოიცემოდა. ფილიმონ ქორიძემ თავის შვილს, მიხეილს, სიცოცხლეშივე დაუბარა, ეპატრონა მისი ჩანაწერებისათვის, რათა მისი სიკვდილის შემდეგ ეს უძვირფასესი ნაშრომები არ დაკარგულიყო.

თავად მიხეილი გახლდათ „მოამაგე ქართული სცენისა“, ამ სიტყვებით შალვა დადიანმა ყველაფერი თქვა ადამიანზე, რომელმაც ქართული თეატრის ცხოვრება-

დოებრივად მნიშვნელოვანი ადამიანის ცხოვრება, სადაც აღწერილია ფილიმონ ქორიძის ბავშვობა, მოგზაურობა იტალიაში და ქუთაისში, ძველი სიმღერა-საგალობლების მოსაძიებლად.

ფილიმონ იასეს ძე ქორიძე დაიბადა დაახლოებით 1828-29 წლებში, იწყებს თხრობას მიხეილ ქორელი:

„ მისი წინაპრების სამშობლო კუთხე საშუალო სიმაღლის მთაა—სახელად „გამოჩინებული“, ახლანდელ სადგურ საჯავახოს მახლობლად. ეს

მთა დაჭურვებს ქვემო იმერეთს, სამეგრელოს და გურიის ნაწილებს, რომელნიც საჯავახოსთან (სოფელ ორზირში) ერთიმეორეს ესაზღვრებიან. თვით გამოჩინებული თავისი კალთებით გურიის ნაწილი, ასე ვთქვათ, მისი გეოგრაფიული დასაწყისია. „გამოჩინებულის“ მწვერვალზე მდებარე ეკლესიის ეზოდან კარგი ამინდის დროს მრავალი კილომეტრის მანძილზე რიონის ზოლი და ბოლოში ფოთის შუქურა მოჩანს, ხოლო მეორე მხრიდან „გურიის, ერთიმეორეში გადაბმული, მრავალი მთაგრესილი.“

ფილიმონმა ადრეულ ასაკში გამოამჟღავნა სიმღერისადმი სიყვარული.

მართლაც, ფილიმონი ჯერ კიდევ ბავშვი იყო, წირვა-ლოცვის დროს, ქორწილში, ნათლობაში თუ ყანაში თოხნის დროს გაგონილ კილოს მაშინვე ითვისებდა და მისი კრიალა დისკანტი ტყესაც და მიწა-ორსაც აყრუებდა. 10-12 წლის ასაკში წერაკითხვის სწავლება დაუწყეს. მღვდელმა, რომელიც ფილიმონს ამეცადინებდა, მას დიდი ყურადღება მიაქცია, მითუმეტეს, რომ ბავშვმა სწავლაში დიდი უნარი გამოიჩინა და ერთ მშვენიერ დღეს მღვდელი იასე და პატარა ფილიმონი, „ჯიშიან“ ჯორთან ერთად ქუთაისისკენ გაემართნენ.

ქუთაისის სასულიერო სასწავლებელი ფილიმონმა დიდი წარმატებით დაასრულა და ამან მას ხელი შეუწყო ადვილად შესულიყო თბილისის სემინარიაში, სადაც სწავლა რუსულ ენაზე მიმდინარეობდა.

დრო გადიოდა ფილიმონი თავის ერთფეროვან ცხოვრებას თითქმის შეურიგდა.

1851 წელს თბილისში, ყოფილ ერევნის მოედანზე, მეფის ნაცვლის, ვორონცოვის დახმარებით დიდი თეატრი აშენდა. თეატრის აშენების ხარჯი მდიდარმა კომერსანტმა გ.თამამშვემა გაიღო, მით უმეტეს, რომ ამ შენობაში უნდა მოთავსებულიყო მრავალი მაღაზია, რაც ამშენებელს დიდ შემოსავალს მოუტანდა.

მოწვეულ იქნა იტალიური ოპერა და დააარსდა რუსული და ქართული დრამა.

ფილიმონი სემინარიის კურსის დამთავრების შემდეგ თეატრში ხშირად დადიოდა. ლამაზი მუსიკით ტკებებოდა, მომ-

ფილიმონის მეუღლე ზინაიდა ვორობეცი შვილთან მიხეილთან ერთად

Filimon's wife Zinaida Vorobets with son Mikheil

ღერლებს ტაშს უკრავდა, საუკეთესო არიებს იხსომებდა და ამხანაგებს უმღეროდა, მაგრამ რატომღაც მას, თავის დღეში აზრად არ მოსვლია არტისტი – მომღერალი გამხდარიყო.

ერთხელ ფილიმონის ნაცნობმა, სამი იტალიელი ვახშმად დაპატიჟა და ფილიმონსაც უთხრა, - „აბა შენ იცი, ჩვენი სიმღერები სხვებზე ნაკლები არ არის და სტუმრებთან არ უნდა შევრცხვეთო“.

ფილიმონმა სტუმრებს „მრავალუამიერი“ შეუსრულა, შემდეგ ძველი ქართული რომანსები. სტუმრები ფილიმონს მქუხარე ტაშით აჯილდოვებდნენ.

— რა ლამაზი ხმაა! — თქვა დირიჟორმა ნამდვილი არტისტი ეოფილნარტ, ნამდვილი სალაპრო ხმა გაქვთ! ასეთი ხმით ქვეყანას დაიმონებთ! შემდეგ მან ფილიმონს გაუსინჯა სუნთქვა, სმენა, ხმის დიაპაზონი.

— მკერდში სამჭედლოს საბერველი გაქვთ, ამ საბერველის მოხმარება კი არ იცით, — ვერ ძალავდნენ თავიანთ აღტაცებას სტუმრები.

ფილიმონს იტალიაში სწავლა შესთავაზეს, რაც საკმაო ხარჯებს მოითხოვდა. ის ძალ-ღონეს არ იშურებდა, რათა იტალიაში წასასვლელი ფული მოეგროვებინა, თუმცა ამაოდ.

მან მეგობრების რჩევით ცოლი შეირთო.

„ქალის მშობლები ამბობდნენ: სინარულით და უანგაროდ ხელს შეუწყობთო, სიმის წარჩინებით ჩვენც და ჩვენი ქალიც ვიამაყებთო. ფილიმონს ქალი მოსწონდა, ჰატყვს სწყობდა, მაგრამ დიდხანს ეოქმანობდა, ცოლშვილიანობა არ უნდოდა. ბოლოსდაბოლოს დათანხმდა და იტალიაში წასვლის სამზადისს შეუდგა.“

ჩასვლისთანავე სწავლა საკმაოდ სწრაფი ნაბიჯებით წავიდა და 1870 წელს, როდესაც როსინის „სევილიელი დალაქის“ დონ ბაზილიოს როლი უკვე შესწავლილი და შეთვისებული ჰქონდა, თბილისიდან მას მეუღლის მძიმე ავადმყოფობა აცნობეს. თბილისში დაბრუნებულს, მეუღლე ცოცხალი აღარ დახვდა.

1872 წელს ფილიმონი, ნიჭიერი მომღერალი, შესანიშნავი ბანის პატრონი, პეტერბურგის საიმპერატორო ოპერის დირექციამ მოიწვია და კარგ პირობებს დაპირდა.

პეტერბურგიდან, ამჯერად მეორე მეუღლის გავლენით, ისევ იტალიაში დაბრუნდა, სადაც მისი ადრინდელი „ბოჰემური ცხოვრება“ წესიერი ყოფა-ცხოვრებით შეიცვალა.

1881 წელს ფილიმონმა საქართველოში დაბრუნება გადაწყვიტა.

1880 წელს თბილისში ჩამოვიდა ფილიმონის ნათესავი, ახალგაზრდა მომღერალი, ბატონი მელიტონ ბალანჩივაძე, რომელმაც ახალგაზრდებისაგან გუნდი შექმნა. მელიტონს მამისგან ნაგროვები საგალობლების დიდი მარაგი ჰქონდა, სწორედ ამიტომ ფილიმონის ქართული გალობა-სიმღერების აღდგენის საქმეში მელიტონი მისი უახლოესი თანამშრომელი გახდა.

ფილიმონმა ქართული ზეპირი მუსიკის ნოტებზე გადატანა განიზრახა. მის ოჯახს, ხშირად სტუმრობდნენ ამ საკითხით დაინტერესებული პირები: გიორგი წერეთელი, დიმიტრი ყიფიანი და ალექსანდრე ყაზბეგი; მოდიოდნენ ქართული ძველთაძ-

ველი კილოების მცოდნე „სრული მგალობლები“ – ნესტორ კონტრიძე, ივლიანე წერეთელი და სხვები.

ფილიმონს ძალიან აწუხებდა ძველი სიმღერების და გალობის არასწორი შესრულება, ეს ცვლილებები მის ყურს ეხამუშებოდა.

„ოთხმოციან წლებამდე ჩვენში ქართულ სიმღერას და მის სწავლა-განვითარებას არავითარი ფასი არ ჰქონდა. აქა-იქ იყვნენ დარჩენილი სოფელ-ქალაქად საერო და საეკლესიო მუსიკის მოუვარულ-მიმდევარნი, რომელთა ვარშემო იკრიბებოდნენ ახალგაზრდები, უფრო დიაკვნები და სამღვდლო ჰირები, რომელნიც ზეპირი წესით ითვისებდნენ და ინახავდნენ ძველთაძველ კილოებს: ძილის ჰორულს, წირვის წესს, სამკლავიარო საგალობელთ და სხვა.“

ფილიმონს სჯეროდა, რომ ნამდვილი, ხელუხლებელი ქართული სიმღერა-გალობა მხოლოდ მოშორებულ სოფლებში, ძველთაძველ ქართულ ოჯახებში ინახებოდა, ამიტომ სწორედ ამ მოშორებულ სოფლებში დაიწყო შემდგომ მათი ნამდვილი ფესვების ძებნა.

„...და თუ ბოლოსდაბოლოს ქართული მუსიკის უცვლელად შენახვას შევუდექი, მეტწილად მელიტონის და ჩემი მეგობრების, აკაკის, გიორგი წერეთლის და დიმიტრი ყიფიანის რჩევა-წაქეხებით. მერე...ნამ იცი, შეილო, გაუბედე...და ამ გამბედაობის დაფასება მომავალი თაობის საქმეა“...

– უყვებოდა ფილიმონი მიხეილს.

მართლაც, 1882 წელს ფილიმონმა მელქისედექ ნაკაშიძესთან და ნესტორ კონტრიძესთან ერთად ძველი საეკლესიო კილოების ჩაწერა დაიწყო. მოკლე ხანში მოიარა ქვემო იმერეთი, სამეგრელო და გურია. მოგზაურობის დროს დაუახლოვდა უამრავ ადამიანს; ზოგი თბილისში ჩამოდიოდა, ზოგთან თვითონ ფილიმონი მიდიოდა. საქმე გაფართოვდა და გაღრმავდა.

„ფილიმონი ჩაწერას განაგრძობდა და ბოლოს იმდენი მასალა დაგროვდა, რომ ამის დაბეჭდვა არა თუ სასურველი გახდა, არამედ აუცილებელიც. ამ საქმეს საგრძნობი თანხები სჭირდებოდა. თბილისში შესაფერი სტამბა, მკონი ჯერ არ იყო. ფილიმონის აზრით, საჭირო იყო მასალის გაკვანა ან რუსეთში, ან იტალიაში და საქმეს სანდო

და მცოდნე ადამიანი გაჭყოლოდა. თვითონ ფილიმონი ვერ გაჭყეობდა, ასე ენერგიულად დაწვებულ საქმეს ვერ მიატოვებდა. ისიც არ იყო, ხარჯების გაწვევის საქმეში მოისუსტებდა, მომჭირნე არ იყო. ერთ დროს მედიტონის გაცხადებას აპირებდა.“

ფილიმონს ბანკში, შავი დღისათვის, ცოლის მზითვებიდან ფული ჰქონდა შენახული, რომლის იმედიც ჰქონდა, მაგრამ ბანკი გაკოტრდა და ფულიც დაეკარგა. ჩაწერის საქმე ცოტახნით შეჩერდა, მაგრამ მალე განახლდა და ქორიძეების სახლში სიმღერა-გალობა ისევ გაისმა.

ერთმანეთს ეცვლებოდნენ მრავალი მომღერალ-გადმომცემლები, ზოგი ქართლ-კახეთიდან, უმეტესად დასავლეთ საქართველოდან, უფრო კი გურიიდან, სადაც ფილიმონის აზრით, სიმღერა-გალობა უფრო რთული და შინაარსიანია. აგონდებოდა ის კილოები, რომლებიც მას ბავშვობისას გაეგონა მამამისისა და პაპამისისაგან: „ხელხლაგი“, „ყანური“, „ნადური“ და რამდენიმე სადღესასწაულო-საეკლესიო გალობა.

ფილიმონი ელოდებოდა პასუხს მასალის გამოცემასთან დაკავშირებით, რომელიც საკმაოდ ჭიანურდებოდა.

„1884 წლის ზაფხულში ქართული გალობის ჩაწერის შესახებ ეპისკოპოს და კომპოზიტორ იპოლიტოვ-ივანოვს შორის დაიდო ხელშეკრულება. ამ ხელშეკრულების შინაარსი მუსნობრივად დაიბეჭდა ქურნალ „მწეველში“ ამავე წლის ოქტომბერში. ფილიმონმა შინაარსი ისევ საფხულში გაიხსოვრა მედიტონისგან. ზოგი მუსლი აინტერესებდა, ზოგი კი აწუხებდა.“

ფილიმონმა მშვიდად მუშაობის სურვილით ქუთაისს მიაშურა, უამრავი იმუშავა და 1884 წელს მარტის პირველ რიცხვებში ეპისკოპოსის, გაბრიელ კათოლიკოსის თხოვნით წმინდა სასულირო კონცერტში წარმოადგინა თავისი ხანგრძლივი მუშაობის შედეგი. მიუხედავად იმისა, რომ იმ ხანად სოფლებსა და დაბებში მსგავსი კონცერტები იშვიათად ტარდებოდა, ხალხი აღტაცებული იყო კონცერტებით. სრულდებოდა „შენ ხარ ვენახი“, „ხასანბეგურა“, „შივიდაცა“, „ვახტანგური“ „შავი შაში“... და ა.შ.

ჩატარებული კონცერტების შემდეგ

ფილიმონი ოჯახთან ერთად “გამოჩინებულის” მთაზე ავიდა.

ორი-სამი კვირა დარჩა ფილიმონი “გამოჩინებულზე”, დაისვენა და თავის მუშაობას დაუბრუნდა ქუთაისში.

კარგად დაწვებული საქმის დამთავრებისთვის საჭირო იყო ენერჯია და ნივთიერი საშუალება. „დრო და ენერჯია ფილიმონს ჰქონდა, ხოლო საშუალება — აღარა. ისტიბარს არ იტყვდა! და ამბობდა:

— თუ ადამიანს ჯანინე აქვს და ცოდნაც, ყველაფერი მოგვარდება. სხვა არა იქონია — ახალგაზრდობას საოწმრო სიმღერას ვასწავლი, ჩემი ცოლი კი მუსიკის მასწავლებლად იქნება, მსურველები ბევრია.“

იმ დროს, სამწუხაროდ, მსურველები არსად ჩანდნენ.

1889 წელს ფილიმონს მეუღლე გარდაეცვალა, რამაც ფილიმონს ყველაფრის ხალისი დაუკარგა. მეგობრების რჩევით თბილისში დაბრუნდა. „ბუნებით საკმაოდ ძლიერი იყო, დრეკადი ზამბარის მსგავსი: ხან უძღურად (უმწეოდ) მოიკუმშებოდა, ხან ახალი სიძლიერით გაიმართებოდა წელში“

ცოტა ხანში სიმღერების დაბეჭდვას შეუდგა, გაიცნო გაზეთ „ივერიის“ ხაზინდარი და საკუთარი სტამბის პატრონი, კარგი ქართველი, ვინმე შანიძე, რომლის დახმარებითაც ფილიმონმა ზოგიერთი სიმღერის გამოცემა შეძლო. დაიბეჭდა 8 სიმღერა: „ბროლი ყელი“, „ვაჰ, დრონი დრონი“, „ინდი-მინდი ფერად შინდი“ და სხვა.

გადიოდა წლები, ფილიმონი კი ჩაწერილი სიმღერების გამოცემას ისევ ამაოდ ცდილობდა. დრო გამოშვებით გურიაში დადიოდა, შეამჩნია, რომ მთებში და ბარში გაგონილი ერთი და იგივე სიმღერა ტემპერამენტით, ფერადებით და განსაკუთრებით კრიმანჭულით ხშირად განსხვავდებიან და ამიტომ რამდენიმე ხანი დაჰყო ლეჩხუმში.

მალე ფილიმონი ვინმე კერესელიძეს დაუახლოვდა, რომელსაც სიმღერის უნარი აღმოაჩნდა. ცოტა ხანში კარესელიძეს ფილიმონი მის მიერ ჩაწერილი საგალობლების გადაწერასაც კი ანდობდა.

აღბათ გრძნობდა ფილიმონი სიკვდილის მოახლოვებას და ოზურგეთში,

შორეული სოფლების მოსახლეებლად წასული, ბახმაროზე ავად გახდა, სისხლი მოეწამლა და ორ დღეში გარდაიცვალა.

მიხეილი მაშინვე მის ბინაში მივიდა, სადაც მხოლოდ დამტვრეული საათი და ორი-სამი რომანსის ნახევი ნახა, კუთხეში მისი ფისგარმოანია იდგა.

შვილი მამის დანატოვარ ნოტებს ყველგან დაეძებდა, იმედს არ კარგავდა, რომ სადმე მიაგნებდა და მართლაც 1925 წელს, ძალზე მოხუცებული მელქისედექისაგან მისთვის უცნობი ამბავი მოიხმინა: ფილიმონს იმედი სრულიად რომ გადაწურვია ნაწერების იტალიაში გაგზავნა მოუნდომებია. ეს საქმე მელქისედექისთვის დაუვალებია, ამ ამბის თხრობაში იყო მელქისედექი, როცა სათქმელი სხვა თემაზე გადაიტანა და მხოლოდ იმას დაპირდა, ძველი სკივრი გავსხნათ და იქ მოვძებნოთ. რამდენიმეჯერ მისულ მიხეილს არასოდეს ხვდებოდა მასპინძელი სახლში.

ორი-სამი წლის შემდეგ მიხეილმა გაიგო ცნობა მელქისედექის გარდაცვალების შესახებ. არც შანიძე, არც კერესელიძე აღარ იყვნენ. ფილიმონის მთელი ნაშრომი, იოანე ოქროპირის წირვისა, რამდენიმე რომანსისა და ნოტების შესასწავლი სახელმძღვანელოს გარდა, უკვე საზღაპრო რომანტიკულ განძად ესახებოდა მიხეილს.

თუმცა 1940 წელს ყოველგვარ იმედ გადაწურულმა მიხეილმა ილია ზუბალაშვილთან სტუმრობისას, ვინმე დავითაშვილისაგან გაიგო ის, რისი გაგებაც ოცნებად ჰქონდა ქცეული – ფილიმონის ნაშრომები, სახელმწიფო მუზეუმში ინახებოდა, მან ასევე უამბო, თუ როგორ მიაგნო ამ განძს ზედაზნის მონასტერში, როგორ დაითანხმა ექვთიმე კერესელიძე ნოტების გადმოცემაზე, რომელიც იმ მონასტერში იყო. მიხეილმა შვებით ამისუნთქა...

აღრიცხულმა ნოტებმა ხუთი ათას ხუთასზე მეტი სიმღერა-საგალობელი დათვალია.

ნუცა ერისთავი

The person, whose name is connected with sourcing out and the recording of Georgian clerical hymns and songs, is known to only a few. The name of this person is Filimon Koridze. Together with a number of other people he dedicated himself to this truly godly purpose. Filimon did not lose hope until his death, that his efforts would not be in vain and those Georgian hymns, which he collected from the old singers in the villages, would one day be published as a book. He bequeathed his son Mikheil to care for the manuscripts, in order to prevent the diminishment of these precious records after his death.

Mikheil himself was an “honored personality of the Georgian stage”. These words of Shalva Dadiani’s describe a person, who played an important role in the life of the Georgian theatre. Starting from 1910 Mikheil Koreli’s first steps on the Georgian stage caused surprise, then acknowledgement and appreciation. Introduction and promotion of the Georgian repertoire in the theatre was also to Mikheil Koreli’s merit.

After his father’s death, in one of his books “Memories and Letters” Mikheil Koreli described

his father Filimon Koridze's life, described his childhood, travel to Italy, his years in Kutaisi and times spent in search of Georgian hymns and folk songs.

Filimon Koridze was born around 1828-1829, starts this story about Mikheil Koreli:

"The land of his ancestors is the village located on a mid-height mountain named "Gamochinebuli", near the railway station "Sajavakho". This mountain overlooks parts of Kvemo Imereti, Samegrelo and Guria, which border with each other near Sajavakho (village of "Orpiri") .Gamochinebuli itself is part of Guria, it's geographical beginning, so to say. On a good day from the church on top of the village one can see the Rioni River for many kilometers from one side and from the other a number of Gurian mountain ranges entwined with each other."

Filimon showed a passion for music from a very early age. As a young child he would easily absorb the music he heard, during mass in church or at weddings, baptisms or while working in the fields and his clear descant could be heard in the fields and nearby forests. He started to learn how to read and write when he was between 10-12 years old.

The priest, who taught Filimon, noticed that the child was very gifted and he recommended that he should continue his education in a gymnasium. So one day the priest Iase, Filimon's father and Filimon left for Kutaisi seminary.

Filimon graduated from the Kutaisi theological seminary with great success, which allowed him to easily enter the Tbilisi seminary, where classes were held in the Russian language only.

The time passed, Filimon's life was quite dull but he almost made peace with it.

In 1851 in Tbilisi, on the Erevan square, a large theatre was built with the help of the Russian viceroy, Vorontsov. The construction was financed by the wealthy trader, G. Tamamshev, who was counting on the shops, located on the ground floor of the building to bring him a good profit.

The Italian Opera troupe was invited and Russian and Georgian dramatic art had its beginnings here.

After graduating from the seminary, Fili-

mon was a frequent guest of the theatre where he enjoyed the music, applauded the singers and memorized the best arias which he sang for his friends. But he never considered becoming an artist or a singer himself.

On one occasion Filimon's acquaintances invited three Italians for dinner and told Filimon: *"Our songs are not any worse than theirs, so let's show them."*

Filimon first sang "Mravaljhamieri" and then old Georgian romantic songs for the guests. They were greatly excited by his performance.

What a wonderful voice! – said the orchestra conductor, one of the guests- you are a true artist, you have a real opera voice. With such a voice you will conquer the world!

Then he examined Filimon's breathing, ear

for music, and his vocal range.

You have an anvil blower in your chest, but you do not know how to use it – the guests were unable to hide their excitement.

Filimon was offered to study in Italy, which required a certain amount of money. He tried his best to collect the amount that was needed for his trip, but it was all in vain.

Then his friend recommended that he married a woman he knew who was keen to marry him.

The bride's parents said: "we will gladly support him, we and our daughter will be very proud for our son-in-law's success. Filimon liked this woman and respected her, but still hesitated, he was not rushing into marriage but finally he gave in and started preparations for the trip to Italy."

As soon as he arrived in Milan Filimon started to progress rapidly, but in 1870, after he had already learned and mastered the part of Don Bazilio from Rossini "The Barber from Seville" he received terrible news from Tbilisi about his wife's illness. When he arrived in Georgia his wife was already dead.

In 1872, Filimon, the talented singer with his outstanding bass voice, was invited to St Petersburg Royal Opera Theatre and offered great conditions.

From St. Petersburg, now under the influence of his new wife, he returned to Italy, his earlier bohemian bachelor life style was behind him.

In 1881 Filimon decided to return to Georgia.

In 1880 Filimon's relative, the young singer Meliton Balanchivadze arrived in Georgia and established a choir of young singers. Meliton had a great collection of old Georgian hymns left to him by his father and this is why he became Filimon's closest ally in the recreation and collection of Georgian songs.

Filimon decided to put down in notes all the Georgian music which has been passed on through generations only orally. People passionate about his endeavors often visited Filimon's family: Giorgi Tsereteli, Dimitri Kipiani and Alexander Kazbegi; Experts in ancient Georgian sounds "Full

Choral Singers" – Nestor Kontridze and Ivliane Tsereteli, etc.

Filimon was very concerned by improper performances of the old songs and chorales, his ears could not tolerate any faults.

"Georgian songs and their popularization was completely neglected in the country up to the 1880s. You could only find some scattered samples in the city and some in villages, where people still keen on Georgian songs, would gather around them some young people, mainly in church choirs, to learn the music and protect it for the next generations such as lullabies, hymns and chorals."

Filimon believed that true and pure, untainted Georgian songs and chorals could only be found in distant villages within old traditional Georgian families. This is why he began to look for the true ancient roots in those remote places.

"...And if I was to take up the task of preserving the true Georgian music, it would have been mostly thanks to Meliton and my friends Akaki, Giorgi Tsereteli and Dimitry Kipiani... and then you know son I dared... and if future generations will appreciate it, so be it..." - Filimon told Mikheil.

And indeed, in 1882 Filimon together with Melkisedek Nakashidze and Nestor Kontridze started recording old clerical hymns. In a very short time he travelled through Kvemo Imereti, Samegrelo and Guria. He met lots of people during this trip; some visited him in Tbilisi, some hosted him in their homes. So this endeavor started to grow and deepen.

"Filimon continued recording and finally gathered so much material that publishing it was not only desirable but necessary as well. This again required significant amounts of money. As there was no proper print shop in Tbilisi at that time, Filimon thought that he could send the materials either to Russia or Italy, but they should have been accompanied by a loyal and knowledgeable person. Filimon himself could not do it, he could not abandon the work which he started with such energy and enthusiasm. The money constraints were also a problem; he was not a very moderate spender. There was a time when he was intending to send Meliton on this trip."

Filimon had some savings in the bank for

a rainy day, and he was counting on them but the bank went bankrupt and the money was lost. The archiving of the songs was halted for some time, but soon it resumed, and one could hear singing in the Koridze family again. You could have met singers here from Kartli and Kakheti, mainly from Western Georgia and Guria. In Filimon's opinion, the songs from Guria were more sophisticated and meaningful. He used to remember the tunes, which

Ivanov. This agreement meant publishing works article-by-article in the magazine "Mtskems" (the Shepherd) in October of the same year. Filimon learned about the content of this agreement from Meliton. Some of the articles seemed interesting to him but some became the subject of his concern."

Wishing to work in peace and quiet Filimon went to Kutaisi. In early March of 1884 he presented the results of his long work in a concert,

he had heard as a child from his father and grandfather; "Khelkhlavi" Kanuri", "Naduri" and some of the festive clerical chorals.

Filimon was impatiently expecting the reply regarding the printing of the materials but it was taking a long time.

"In the Summer of 1884 the agreement for publishing the Georgian hymns was concluded between the Bishop and the composer Ipolitov-

by request of the bishop, Catholicos Gabriel. Despite the fact that at that time such concerts were held very rarely in the villages, people were excited with the performance. The following songs were performed "Shen Khar Venakhi", "Khasanbegura", "Shvidkatsa", Vakhtanguri", "Shavi shashvi" (black magpie), etc.

After this concert Filimon moved to the

FILIMON KORIDZE'S VIRTUES

“Gamochinebuli” mountain together with the family.

After two or three weeks in “Gamochinebuli”, rested and relaxed Filimon returned to his work in Kutaisi.

In order to finish well the work that started well, energy and material sources were needed. Filimon had time and energy, but not the money. He did not give up though, often he would say: “If a person has health and energy, everything will be all right. After all I can teach the vocals, and my wife can be a music teacher, if there are people who want to learn”.

But it seemed there were not many who wanted to learn music...

Filimon's wife passed away in 1889, and Filimon lost his interest in life. By his friends recommendation he returned to Tbilisi. “He was a strong personality, like a flexible spring: sometimes he would powerlessly shrink, and then he would again spread his back with new power.”

Very soon he started publishing the songs. He met the treasurer of the newspaper “Iveria” and the owner of the print shop, a good Georgian, someone by the surname of Shanidze, who helped Filimon in the publishing of some of his songs: “Broli Keli”, “Vah Droni, Droni”, “Indi-Mindi” and others.

The years passed and Filimon was still trying to publish the recorded songs in vain. He visited Guria periodically and he noticed that one and the same song which he heard in valleys or in mountains differed from each other in temperament and in colors, especially by the voices and because of this he spent some more time in Lechkhumi.

Very soon Filimon met one Kereselidze, who was a good singer too. Filimon even trusted him to copy the songs recorded by him.

He must have felt that the end was near.

In Ozurgeti, on his way to the distant villages in Bakhmaro Filimon got ill, he got blood poisoning and died a couple of days later.

His son, Mikheil went to his apartment after his father's death but could only find a broken watch and couple of torn pieces of papers with romantic songs. There was his harmonium in the corner.

The son was searching for the notes left by his father everywhere, he was not giving up hope to find them and then in 1925 he heard the story from old Melkisedek, that when Filimon lost the hope of publishing the songs, he asked him, Melkisedek to do this for him. Then Melkisedek changed the subject and promised Mikheil that he would open an old chest and look for the records there. After this Mikheil visited him several times but never found the host at home.

After two-three years Mikheil learned about Melkisedek's death. Shanidze and Kereselidze had passed away too. All Filimon's work, except the mass of Ioane Okropiri, a couple of romantic songs and the note manual, the rest seemed like an unattainable fairy tale treasure to Mikheil.

But in 1940, while visiting Ilia Zubalashvili Mikheil learned from some Davitashvili that his dream had come true – his father's work was protected and cared in the National Museum. Davitashvili also told him how he found it in Zedazeni Monastery and how Ekvtime Kereselidze agreed to trust them to him. So finely Mikheil was at peace....

There are more than five thousand and five hundred hymns recorded by Filimon Koridze in notes.

Nutsa Eristavi

I რიგი / row
 ექვთიმე თაყაიშვილი
 Ekvtime Takaishvili
 მღვდელი რაქდენ
 ხუნდაძე
 Rajden Khundadze
 არქიმანდრიტი
 გრიგოლ დადიანი
 Grigol Dadiani
 ილია ჭავჭავაძე
 Iliа Chavchavadze
 მელიტონ
 ბალანჩივაძე
 Meliton Balanchivadze

II რიგი / row
 გაბრიელ ეპისკოპოსი
 Gabriel Episcop
 ვარლამ სიმონიშვილი
 Varlam Simonishvili
 იოსებ შარაბიძე
 Ioseb Sharabidze
 ალექსანდრე ეპისკოპოსი
 Alexandre Episcop
 ფილიმონ ქორიძე
 Filimon koridze

III რიგი / row
 ნესტორ კონტრიძე
 Nestor Kontridze
 მელქისედეკ ნაკაშიძე
 Melkisedek Kontridze
 ესტატე კერესელიძე
 Estate Kereselidze
 გიორგი დუმბაძე
 Giorgi Dumbadze
 არტემ ერკომაიშვილი
 Artem Erkomaishvili

IV რიგი / row
 ექვთიმე კერესელიძე
 Eqvtime Kereselidze
 დიმიტრი ყიფიანი
 Dimitri Kipiani
 კარბელაშვილები
 Karbelashvils
 დეკანოზი დავით დამბაშიძე
 David Gambashidze
 მაქსიმე შარაბიძე
 Maxime Sharabidze

V რიგი / row
 ივლიანე ნიკოლაძე
 Ivliane Nikoladze
 ივლიანე შოთაძე
 Ivliane Shotadze
 ივლიანე წერეთელი
 Ivliane Tsereteli
 დიმიტრი პატარავა
 Dimitri Patarava
 აკაკი წერეთელი
 Akaki Tsereteli

ჭავჭავაძის ხმაურიანი ქუჩიდან მშვიდ გარემოში აღმოვჩნდი.

ჯერაც დაუსრულებელ მალაზიაში, სადაც ქართული ტრადიციული სამოსი გამოიფინება და გაიყიდება, მოსამზადებელი ფაციფუცია. უცნაური სიმყუდროვე კარის შეღებისთანავე ვიგრძენი, მი-თუმეტეს, რადგანაც ამ საოცრად თბილ გარემოში მასპინძელი, ჩემი უფროსი მეგობარი ლუარსაბ ტოგონიძე დამხვდა. ეს ადამიანი უკვე წლებია რაც დაინტერესებულია და შეისწავლის ძველ ფოტოებს, ამჯერად კი ამ მალაზიაში, რომელსაც "სამოსელი პირველი" დაერქმევა, თავის მეგობრებთან ერთად ტრადიციულ სამოსს წარმოადგენს. აქ გვპირდებიან მხოლოდ ქართულ ნაციონალურ სამოსს, შეკერილს ჩვენი წინაპრების წესისამებრ.

თავდაპირველად ჩემ წინადადებაზე, სტატი-ის მომზადებასთან დაკავშირებით მორიდებული უარი მივიღე, ჩემი დიდი თხოვნის შემდეგ, ბოლოს მაინც დავითანხმე, მოეთხრო თავისი საინტერესო ცხოვრების შესახებ. პირველი შეხვედრით გული, რომ ვერ ვიჯერეთ, მეორე შეხვედრაზე შევიპირე. ბატონმა ლუარსაბმა დიდი სიხარულით მიმიპატიჟა თავის სახლში, მეც მოუთმენლად ველოდი მასთან ვიზიტს.

მისი ულამაზესი ცოლი ნინო "არტ-გენზე" გავიცანი, ახლა მისმა ხალისიანმა შვილებმა გამაო-ცეს - მარიამმა, ნიკოლოზმა, ეკატერინემ და ელენემ. სახლში მოსულ მამას ხან ერთი ეხვეოდა, ხან მეორე. ბოლოს ოჯახის უფროსმა თავისი სამუშაო ოთახის კარიც შეაღო. ოთახი სავსე იყო უძველესი წიგნებით, ძველი სურათებით, ნაციონალური სამოსის მოსარ-თავეებით... მოვხვდი ოთახში სადაც საქართველოს ისტორია თვალწინ გადამეშალა. მასპინძლის ხელით მოწოდებული ქართული სამოსის დეტალები, ხან-ჯლები, უძველესი აზარფეში ჩემში საოცარ აღფრ-თოვანებას იწვევდა, ეს ლუარსაბის სამყაროა...

მაგრამ 1993 წელს, 17 წლის ლუარსაბისთ-ვის, ყველაფერი სხვანირად ჩანდა. სწავლა კანა-დაში, შემდეგ ლონდონში, ბიზნეს ადმინისტრი-რების ფაკულტეტზე, ყველაფერი უცხო და თითქოს სასურველი უნდა ყოფილიყო თუმცა ლუარს-აბს უცხოეთმა საქართველოს საუცხოობა უფრო აგრძნობინა და მტკიცედ გადანყვიტა სამშობლოში დაბრუნება.

დაბრუნდა გაათქვებული სიყვარულით და სწორედ აქედან დაიწყო მისი ყველა ინტერესის გაღ-ვივება. ჯპირველად იყო სურვილი წინაპრების გაც-ნობისა, ამ საკითხით ლუარსაბი, ჯერ კიდევ ბავშვო-ბაში დაინტერესდა. მაშინ როცა მისი თანატოლები ცხენზე ჯირითით ირთობდნენ თავს, პატარა ლუარს-აბი ბებია-პაპისაგან საინტერესო ისტორიებს ისმენ-და წინაპრების შესახებ, ასევე დიდი იყო დამსახურება მისი მშობლებისა, რომლებმაც მას წიგნი შეაყვარეს. საქართველოში დაბრუნებისთანავე ლუარსაბმა ძველი ფოტოების დათვალიერება გადანყვიტა და არქივს ესტუმრა, იქ დაცულ ფოტოებზე აღბეჭდილთ შორის დიდი ნაწილი უცნობ ქართველებს შეადგენდა, სწორედ ამ უსახელო ქართველების ამოცნობა გახდა მისი საზრუნავი. დღეს ისინი მისი კარგად ნაცნობი მეგობრები არიან. მეგობრები, რომლებზეც ლუარს-აბმა ყველაფერი იცის, ამიტომ აღარ მიკვირს, როცა პირველი შეხვედრისას მითხრა - "მე შენს წინაპრებს სახეზე ვიცნობ"-ო. ჩემი დიდი ბაბუის, ახალმონამე სიმონ მჭედლიძის დამსახურებების შესახებ ბევრი ჩემთვის უცნობი რამ მომითხრო. დღეს, მისთვის საყვარელი საქმიანობა გახდა საეკლესიო კრებებზე აღბეჭდილი პირების ამოცნობა, ლუარსაბმა მუშაო-ბის შედეგად უამრავი უცნობი საეკლესიო პირის ვი-ნაობა გაამჟღავნა, აფხაზეთის, იმერეთის, გელათისა და სხვა კრებების სურათებიდან.

- "მუშაობის პროცესში მე მიავაგენი მოკლე გზას ადამიანის გულებისაკენ, რამაც საყვარელი საქმეც გამიადვილა და მთელი ქვეყნის მეგობრადაც მაქცია"

ბატონმა ლუარსაბმა დამშვიდობებისას არაჩვეულებრივი წიგნი მისახსოვრა, გურამ შარაძის "აკაკის მოგზაურობა რაჭა-ლეჩხუმში". ამ საკითხით დაინტერესებულს, შესანიშნავი საშუალება მომეცა,

გადამეფურცლა და ამომეცნო ჩემი წინაპრები,
თქვენც გადახედეთ თქვენი ოჯახის ალბომებს...

აპრილი

24 აპრილს, ილ.ჭავჭავაძის 22-ში საზეიმოდ
გაიხსნა მაღაზია, "სამოსელი პირველი". ესტუმრეთ
და ეზიარეთ ქართულ ტრადიციებს.

March

Suddenly I found myself in a peaceful environ-
ment away from noisy Chavchavadze Avenue.

In a shop, the refurbishment still incomplete,
where Georgian traditional clothing was to be displayed
and sold, the preparatory bustle had begun. I felt an un-
usual cosines the moment I opened the door, even more
so when I found out that the owner was my old friend
Luarsab Togonidze. He has been interested in doing this
for years and for this purpose has been researching old
photos for as long as I remember. And now, in this shop
called "Samoseli Pirveli" (the first clothing), he presents
traditional Georgian clothing. You will find here only Georgian
national costumes, which were made strictly by the
traditional methods handed down to us by our ances-
tors.

My initial proposal to write an article was re-
ceived with a polite refusal, but after my persistence he
agreed to tell me his interesting life story on another oc-
casion. So we agreed on another meeting. This time Mr.
Togonidze invited me to his home and I was excited by
this visit.

I had met his beautiful wife Nino before at one of
the "Artgene" Festival's, but now it was his four wonderful
children that amazed me – Mariam, Nikoloz, Ekaterine
and Elene. They hugged their father one after another,
who had just returned home. Only after this ceremonial
greeting did Luarsab open the door to his study. I walked

I KNOW YOUR ANCESTORS IN FACE...

into a room that was filled with old objects and decora-
tions, a room where part of Georgia's history was reveal-
ing itself to me. The details of Georgian clothing, old

books, old pictures, swords, old vessels were handed to me by my host leaving me speechless and excited. This was Luarsab's world...

But in 1993 things were different for 17 years old Luarsab. Tuition in Canada, then in London in Business Administration should have been promising and tempting, but years abroad made Luarsab realize how much more desirable Georgia was to him, so he decided to return.

He returned, even more in love with his country and this is when his interest began to grow. First there was a desire to know his ancestors; this subject has interested him since his childhood. While other kids were having fun riding horses, little Luarsab was absorbing the interesting stories told by his grandparents. He loved history and was encouraged to read.

After returning to Georgia Luarsab decided to source old photos and visited the national archives. Most of the people in the photos were unknown to him, so he decided to identify these nameless faces. This is how they became his friends, friends that now Luarsab knows a lot about. This is why I was not surprised when he told me at our first meeting – “I know your ancestors by face” and then he told me a lot that was previously unknown to me about my great grandfather Simon, a newly canonized priest, and of his merits. Today Luarsab is particularly interested in identifying the faces found in the old group photos of church meetings. Luarsab revealed a number of previously unknown priest's names from the photos of meetings in Abkhazia, Imereti, Gelati and others.

“I found a way into the hearts of people by researching the photographs of their ancestors, this made my job easy and made me a friend to so many”

When we were saying goodbye Luarsab presented me with an amazing book – “Akaki's Trip in Racha-Lechkhumi” by Guram Sharadze. Now that I was so much more interested and intrigued, I took a thorough

look through the book and surprise-surprise, found some of my ancestors in it!

You too should take a look through some old photos, you never know who you might find.....

April

On April 24, the shop “Samoseli Pirveli” was opened in 22 Chavchavadze Avenue. I would recommend everyone especially Georgians to visit it and experience the world of Georgian traditional clothing-you won't be disappointed....

ვალოდია ერისთავის ფოტო ისტორია

THE PHOTO HISTORY OF VALODIA ERISTAVI

"მშვენიერი ღამე იყო, გრილოდა; აღმოსავლეთით ძველი და ახალი ბარაკონის ტაძრებს მალლიდან ამყაყად დასცქეროდა რაჭის ერისთავის როსტომის მრავალ დროების მონამე "მინდა-ციხე", რომელიც დარაჯად უდგა ერთ დროს დიდებულ სასახლეს როსტომისას; ტაძრების და სასახლის გარშემო ეხეთქებოდა კლდიან ნაპირებს მდ. რიონი., რომლის მქუხარე ხმა ძილშიაც ნანასავით გვესმოდა. საზოგადოდ უნდა შევნიშნოთ, რომ ბარაკონი დიდებული ადგილია; კარგ შთაბეჭდილებას ახდენს მნახველზე. მე-18 საუკუნეში აქ ცხოვრობდა რაჭის ერისთავი ცნობილი როსტომი, მის შემდეგ შვილი მეთოდე, შემდეგ გიტული, გიტულის შვილი იყო ასლანი, რომელიც დიდი ხანი არ არის, რაც გარდაიცვალა; ის თავისი თეთრი მოგრძო უღვაშებით წარმოადგენდა მშვენიერ ტიპს ძველებური თავადისას; დღეს ამ ეზოში ცხოვრობს შამადავლე."

"It was a beautiful, cool night; "Minda-Tsikhe" castle, belonging to Racha's nobleman Rostom had seen centuries of suffering, once faithfully guarding Rostom's palace, was proudly hovering over the New and Old Barakoni cathedrals. The river Rioni was washing the rocky banks around the cathedrals and palace, which sounded like a lullaby to us. It needs to be mentioned that Barakoni is a magnificent place; it makes an unforgettable impression on the viewer. In the 18th century Racha's nobleman Rostom lived here, and then his son Method, then Gituli, Aslan was Gitul's son, who passed away not so long ago. This man with his white, overgrown or somehow elongated moustache represented the handsome type of an old nobleman. Today Shamadavle lives in this courtyard."

1. ვალოდია ერისთავი მამასთან (მარჯვნიდან მეორე) შამადავლე ერისთავთან (მარჯვნიდან მესამე) ერთად, მასპინძლობს აკაკი წერეთელს. 2. შამადავლე ერისთავი (მარცხნიდან მესამე) პოეტისადმი მიძღვნილ საზეიმო ფერხულში. 3. ვალოდია ერისთავი (შუაში) მოსწავლეობისას. 4. ვალოდია ერისთავი თბილისში, აღმაშენებლის 171-ის აივანზე.

1. Valodia Eristavi (second from the right) together with father, Shamadavle Eristavi (third from the right) hosts Akaki Tsereteli. 2. Shamadavle Eristavi (third from the left) in the festive dance dedicated to the Poet. 3. Valodia Eristavi (in the middle) during his student years. 4. Valodia Eristavi in Tbilisi, on the balcony at Agmashenebeli 171.

ნუცა ერისთავი Nutsa Eristavi

WWW.ARTGENI.GE

ARTGENE@ARTGENI.GE

